

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Brno 2012

Mgr. Libor Šiška

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Šikana z pohledu školního metodika prevence

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. Alena Plšková

Vypracoval:
Mgr. Libor Šiška

Brno 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma: *Šikana z pohledu školního metodika prevence* zpracoval samostatně a použil jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

Brno 15. 4. 2012

.....
Mgr. Libor Šiška

Poděkování

Děkuji paní PhDr. Aleně Plškové za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěl poděkovat své manželce Mgr. Marcele Šiškové za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce, a které si nesmírně vážím.

.....

Mgr. Libor Šiška

OBSAH

Úvod	2
1. Agrese, agresivita, násilí, týrání, šikana	3
1.1. Agrese a agresivita	3
1.2. Násilí, týrání	7
1.3. Šikana	9
2. Typy a druhy šikany	13
2.1. Proč se šikanou zabývat	13
2.2. Typy šikanování	14
2.3. Druhy šikanování	16
3. Vývoj šikanování	18
3.1. Pohled na šikanu	18
3.2. Kde šikana probíhá	21
3.3. Vývoj šikanování	21
3.4. Projevy šikany	24
3.4.1. Přímé projevy šikany	24
3.4.2. Nepřímé projevy šikany	24
3.4.3. Varovné příznaky šikany	25
3.5. Šikanování nebo škádlení	26
3.6. Zvláštní druhy šikany	28
3.6.1. Základní šikana	28
3.6.2. Šikana v mateřské škole	29
3.6.3. Šikana dívek	30
3.6.4. Homofobní šikana	31
3.6.5. Kyberšikana	32
4. Protagonisté šikany	36
4.1. Agresor	37
4.2. Oběť	40

4.3. Třídní publikum	42
4.4. Zastánce	43
4.5. Pedagog	43
4.6. Rodiče	45
4.7. Místní komunita	47
4.8. Celá společnost	47
5. Vyšetřování šikany a její následky	48
5.1. Následky šikany	48
5.2. Mýty o šikaně	50
5.3. Proč se děti nechtějí svěřit	52
5.4. Léčba šikany	53
5.4.1. Diferenciální diagnostika	53
5.4.2. Vnitřní diagnostika	53
5.4.3. Určení typu scénáře pro základní směr léčby	54
5.5. Strategie vyšetřování	58
5.5.1. Dva způsoby zjišťování šikany na školách	58
5.5.2. Základní odlišnosti mezi počáteční a pokročilou šikanou	59
5.5.3. Vlastní strategie šikanování	59
5.5.4. Školní lynčování	61
5.5.5. Taktika při strategii šikanování	62
5.6. Náprava šikanování	65
5.7. Šikana z hlediska práva	66
6. Prevence	68
6.1. Vymezení pojmu prevence	68
6.2. Prevence šikany	69
6.3. Minimální preventivní program	70
6.4. Školní metodik prevence	74
7. Dotazníkové šetření	78
7.1. Testová diagnostika	79

7.2. Výsledky dotazníkového šetření	80
Místo závěru	82
Anotace	84
Resumé	85
Seznam použité literatury	87

Úvod

Od ne paměti platí a potvrzují to stále nové objevy, že člověk je součástí přírody. Nezbyvá nic jiného, než to vzít jako fakt, a smířit se s tím. Jsme více či méně podobní zvířatům. Proč bychom se nemohli jako zvířata chovat? V přírodě přežívá jen ten kdo je silný a je k tomu patřičně vybaven. Pokud není, tak je určen k tomu být sežrán. Platí přece jasné pravidlo: sežrat nebo být sežrán, nic jiného neexistuje. Pokud někdy sledujete chování skupiny zvířat, tak brzy zjistíte, že někteří se chovají jako agresoři a někteří zase jako oběti. Samozřejmě šikana existuje i mezi zvířaty. Říčanova věta: „Šikana je stará jako sama škola“ (Říčan, 1995, s. 16), platí jen do jisté míry. Měla by se opravit: Školní šikana je stará jako škola sama. Ta opravdová životní je ještě mnohem, mnohem starší.

Zlomyslnost a krutost jsou odvěké lidské nectnosti, a proto se můžeme domnívat, že i šikana se vyskytovala v určitých sociálních situacích odedávna. V odborné literatuře se jí jako samostatnému problému dostává pozornosti až koncem šedesátých let minulého století, především ve Skandinávii.

Se vzestupem násilí v poslední době se šikaně začíná věnovat více pozornosti jako situaci, kde vznikají a "školí se" potenciální agresoři a jejich oběti. Navíc šikana představuje závažný pedagogický a společenský problém, např. ve školství, armádě, vězeňství aj. V praxi pak přetrvává nešvar, že kompetentní osoby mají tendenci při setkání se šikanou "zavírat oči", popírat její existenci ve sféře svého vlivu, zlehčovat "provalené" případy a vůbec se chovat "jakoby nic".

Laická i pedagogická veřejnost si často se šikanou neví rady, nerozumí průběhu šikany, mají tendenci, nemíchat se do toho. Jen ať si to zúčastnění vyřídí sami mezi sebou, převažuje tendence bagatelizovat závažnost šikany a spíše ji obracet v žert.

Pocit bezpečí je ve výchově velmi důležitý, děti na něj mají právo a šikana jim tento pocit bere. Výzkumy ukazují, že šikanou se cítí ohrožena až čtvrtina dětské populace, a to není málo. Když byla u nás v září r. 1994 zřizována Linka bezpečí, určená pro děti v krizi, předpokládali odborníci asi 6 až 8 tisíc telefonátů měsíčně. Ve skutečnosti jich je kolem 25 tisíc a šikana je druhou nejčtetnější příčinou zavolání na Linku důvěry, hned po citových problémech. I když připustíme, že jen asi pětina telefonátů představuje

skutečně závažný problém, máme co činit s velkým počtem případů, zvláště když uvážíme, že volající v praxi představují jen "špičku ledovce" nad množstvím postižených a mlčících.

Nemotora, nešika a bázlivec je dětmi vysmíván, ironizován a sociálně perzekvován a odtud už k šikaně není daleko. Dost pedagogů se zhlédlo v modelu "mužné výchovy", ke kterému patří: "srab má dostat zabrat". Výchova s využitím překonávání překážek i s občasným "sáhnutím si na dno" vlastní kapacity není špatná, ale ke které nepatří zbabělá agrese proti slabšímu, což šikana v podstatě je. Pokud dojde ke zvrhnutí a je vidět, že jen stále stejné dítě je tím srabem, musí učitel okamžitě reagovat.

Odsoudit skutek, ne pachatele, vzít v ochranu postiženého, promluvit s ostatními, informovat se a případně, informovat další (ředitele, rodiče). Učitel může intervenovat do výskytu šikany tím, že bude učit potenciální oběti odporovat agresi vlastní silou. Učit se prát patří do obsahu tělesné výchovy a často není jiné východisko. Zásadně neplatí heslo: "kdo uteče ten vyhraje". S plným vědomím protiargumentů tvrdím, že postoj šikanovaného jako "mrtvého brouka" není psychologicky nejlepším řešením. Navíc kromě jizev na těle může zanechat i jizvy na duši, které jsou často závažnější.

Agresori se často cvičí a potenciální oběti se chovají jako beránci. Výchova k použití síly, aby dítě obstálo ve fyzickém střetnutí, by měla být v programové náplni tělesné výchovy. Chce to samozřejmě dosáhnout určité úrovně v pohybových schopnostech, ale i v nebojácnosti a otužilosti. Přijmout a dát ránu je umění i psychologická způsobilost. Odpor k násilí a strach z možných zranění by neměl převažovat nad možnou obranou proti šikaně. Možnost dát "okusit" oběti fyzický odpor, konfrontaci i doprovodnou bolest agresorovi je psychologicky důležité jak pro potenciálního agresora, tak pro potenciální oběť. (podle prof. Hoška, 1997)

1. Agrese, agresivita, násilí, týrání, šikana

1.1. Agrese a agresivita

Pro agresi neexistuje jednotná definice, ale můžeme se setkat s mnoha teoriemi pro vysvětlení tohoto termínu. Laická veřejnost chápe agresi jako synonymum pro brutalitu a násilí.

Agrese v politice znamená napadení, například válečné přepadení jednoho státu druhým. Podobně může přepadnout člověk člověka nebo lev gazelu, kterou loví. Při popisu souvislosti agrese a šikanování se musíme omezit na vnitrodruhovou agresi, tj. agresi mezi příslušníky stejného druhu. S agresí je spojena představa zla. Musíme však přiznat, že agrese je někdy neškodná, ba dokonce je nutná např. když policista zneškodňuje zločince.“

Kde se v lidech agrese bere? Člověk se agresivně chová na základě vrozených instinktů. V průběhu života se pod vlivem prostředí ze skupiny instinktů vyvine pud, vnitřní puzeň chovat se tak, abychom dosáhli určitého cíle. Lidská agrese je pud.. Prostě to tak je a šikana je jeden ze způsobů, jak děti svoji agresivitu vybíjejí. Agrese je naučené chování, to znamená, že si ji osvojíme na základě zkušenosti.

Z psychoanalýzy známe klíčový mechanismus, který se přitom uplatňuje – identifikaci s agresorem. Malé dítě nachází východisko ze strachu. Navíc působit někomu bolest je velmi účinná technika ovládnutí druhých. Každý člověk má sice výčitky svědomí, tedy jakousi vnitřní brzdu, neboli inhibici. Svědomí však časem otupí a lze je prostě obelhat. (Říčan, 2010, s.35,37,39,44)

Agresi lze chápat jako konkrétní násilnou aktivitu jedince vycházející z agresivity nebo hostility, na rozdíl od agresivity (z latinského *aggressivus* = útočný), která je charakterizována spíše jako trvalý osobnostní rys s tendencí prosazovat vlastní osobnost a zájmy bez ohledu na okolí. Agresivita značí útočné jednání vůči druhé osobě nebo okolí (Vykopalová, 2001, s. 15).

Agrese (z latiny *ad-gredior*, přistoupit blízko, napadnout) je psychologicko-sociologické pojetí chování, které vědomě a se záměrem ubližuje, násilně omezuje svobodu poškozuje jiné osoby nebo věci. Agrese může být obrácena i proti vlastní osobě (sebepoškození, sebetřýznění, suicidální chování) Šikanu (pouze jednu z podob agresivního chování) můžeme definovat jako násilné ponižující chování jednotlivce nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, který se nemůže této situaci vyhnout a není schopen se jí účinně bránit. U šikany jde o závažnou agresivní poruchu chování, u kterého dochází k porušování sociálních norem a které je spojeno s násilným omezováním základních lidských práv (www.prevence-praha.cz/agrese-a.sikana)

Prostředkem k udržení vlastní existence je schopnost bojovat, prosadit se, tj. agresivita. Agrese je násilný způsob dosahování cíle. Funguje spíše jako prostředek k uspokojování různých, osobně významných potřeb. Samoučelná agrese je mnohem vzácnější,

tzn. že cílem se stává výjimečně. Agresivní chování je jedním z obranných mechanismů, projevuje se útokem, zaměřeným na zdroj neuspokojení. Dispozice k agresivnímu chování jsou vrozené, geneticky podmíněné, nejsou však u všech lidí stejné. Lidská agresivita se ovšem může zvyšovat i učením. (Vágnerová,2005,s.182).

Agrese je chování, které vědomě a se záměrem ubližuje, násilně omezuje svobodu a poškozuje jiné osoby nebo věci.

Druhy agrese:

- myšlenková
- verbální
- fyzická
- afektivní
- instrumentální
- zaměřená proti osobám
- zaměřená proti věcem
- zaměřená na jiný objekt než, který byl spouštěčem
- přesunutá
- zadržovaná

Agresivita (útočnost) je tendence člověka k hrozbě nebo útočnému jednání. Každému člověku je vlastní ve větší či menší míře. Nemůžeme nebyť agresivní, je to určitý způsob sebeobrany organismu, který v krizových situacích může člověku zachránit život (Jeřábková 2007,s.8)

Agresivitu klasifikujeme jako vnitřní pohotovost jednat útočně. Je to přirozená a nutná vlastnost živočichů, aby přežili v přirozených podmínkách. Případně je agresivita sklon k útočnému jednání, které se transformuje do různých podob.

Teorie vzniku agrese:

1.Teorie vrozené agrese

Zikmund Freud zavedl dva pojmy: Libido které reprezentuje životodárnou energii a Thanatos, který reprezentuje destruktivní energii. Libido a Thanatos soupeří mezi sebou. Jsou zdrojem konfliktů a rozporů v lidském chování. Za všechno může Thanatos (Bůh smrti)

2.Reaktivní teorie agrese

Agrese je reakcí na vnější a vnitřní podněty. Dollard zavedl pojem frustrace. Frustrace je pocit, který vzniká pokud se něco důležitého nepovede a v nejbližší době není šance to napravit, ať už pro to, že už to není možné, a nebo v tom brání něco s čím si nelze poradit.

Frustrace je zklamáním. Pokud frustrace trvá delší dobu, může se z ní stát deprivace, tj. závažné duševní onemocnění. Pokud nemohou lidé dosáhnout nějakého svého vytyčeného cíle, či nemohou uspokojit svoji potřebu, vyvolává to v nich agresivitu.

Frustrace vede vždy k agresivitě. Dlouhodobá frustrace vede k pasivitě, ke stavu naučené bezmocnosti nebo obětního beránka.

3.Teorie naučeného chování

Tato teorie předpokládá (Bandura v 70. letech 20. století), že agrese je naučená. Lidé se chovají agresivně, protože během života zjistili, že se jim to vyplatí. Psychologové empiricky a experimentálně doložili význam tří činitelů při učení se agresivních vzorců chování:

- negativní a špatně emocionálně prožitá zkušenost
- předvídané zisky
- pozorování jiných agresorů

Další faktory působící na agresi:

- hlučné prostředí
- horko
- dav
- více různých faktorů dohromady
- vzrušení
- narušení osobní a intimní zóny
- hlad
- žízeň
- anonymita

(www.komondor.cz/psychlogie/dok/definice.ppt)

Domnívám se, že v rámci úvah o šikaně by se měli uvést ještě dva pojmy: co je to násilí a týrání.

1.2. Násilí a týrání

Násilím obecně rozumíme zlé nakládání, tělesné útoky, pohrůžky obdobným násilím, nebo jednáním, které působí újmu na fyzickém, sexuálním, nebo psychickém zdraví. Jde o agresi jedné osoby proti druhé (nebo jejich většímu počtu), jejímž cílem je ublížit, poškodit, poranit nebo zabít. (www.vakobobri.cz/e107_files/public/domc_nasil.doc)

Světová zdravotnická organizace násilím rozumí: “záměrné užití fyzické a psychologické síly či moci, ať už k němu dojde, nebo se jím hrozí proti sobě, proti jiné osobě nebo proti skupině či komunitě, která má za následek nebo u něhož je velmi pravděpodobné, že bude mít za následek zranění, smrt, psychologické poškození, poruchu vývoje nebo deprivaci.” (Smith, 2003, s. 5 in Kolář, 2011, s. 140)

Olweus definuje násilí (anglicky violence): “agresivní chování, při němž pachatel užívá svého těla nebo objektu (včetně zbraně), aby způsobil závažné zranění jinému individu.” (1999, s. 12 in Říman, 2010, s. 140.)

Za týrání ve smyslu trestního zákona se považuje zlé nakládání se svěřenou osobou, vyznačující se vyšším stupněm hrubosti a bezcitnosti a určitou trvalostí, které postižená osoba pro jeho krutost, bezohlednost nebo bolestivost pociťuje jako těžké příkoří.

Trvalost pachatelova jednání je nutno posuzovat v závislosti na intenzitě zlého nakládání; není nutné, aby šlo o jednání soustavné ani aby vznikly následky na zdraví.

V praxi se nejčastěji vyskytuje týrání fyzické, spojené prakticky vždy s týráním psychickým, přinejmenším ve smyslu obav z dalšího týrání. Není však vyloučeno ani týrání pouze psychické - zavírání do temné místnosti, deptání dítěte výhrůžkami, nadávkami, vzbuzováním strachu, výsměchem apod.

S účinností od 1. 1. 1994 platí ohledně trestného činu týrání svěřené osoby oznamovací povinnost, jakož i povinnost překazit jeho páchání.

V širším slova smyslu je za týrání považováno i hrubé zanedbání péče o dítě, pohlavní zneužívání, rozvodová traumata a rovněž tzv. systémové týrání (týrání systémem, vytvořeným na ochranu dětí - nevhodnými přístupy a špatným rozhodováním), (www.fod.cz/tyrani.htm)

Definice týrání podle Zdravotní komise Rady Evropy z roku 1992 (publikováno v časopise Děti a my, ročník XXIII, 1993, č. 4, str. 9)

Tělesné týrání

je definováno jako tělesné ublížení dítěti a nebo nezabránění ublížení či utrpení dítěte, včetně úmyslného otrávení nebo udušení dítěte, a to tam, kde je určitá znalost či důvodné podezření, že zranění bylo způsobeno anebo že mu vědomě nebylo zabráněno.

Pohlavní týrání

je nepatřičné vystavení dítěte pohlavnímu kontaktu, činnosti či chování. Zahrnuje jakékoliv pohlavní dotýkání, styk či vykořisťování kýmkoliv, komu bylo dítě svěřeno do péče, anebo kýmkoliv, kdo dítě zneužívá. Takovou osobou může být rodič, příbuzný, přítel, odborný či dobrovolný pracovník, či cizí osoba.

Pohlavní týrání se dělí na bezdotykové a dotykové. Bezdotykové týrání např. zahrnuje setkání s exhibicionisty a účast na sexuálních aktivitách, kde nedochází k žádnému tělesnému kontaktu, např. vystavování dítěte pornografickým videozáznamům. Kontaktní týrání je takové, kde dochází k pohlavnímu kontaktu, včetně laskání prsou a pohlavních orgánů, pohlavnímu styku, orálnímu nebo análnímu pohlavnímu styku.

Citové týrání

zahrnuje chování, které má vážný negativní vliv na citový vývoj dítěte a vývoj jeho chování. Citové týrání může mít formu verbálních útoků na sebevědomí dítěte, opakovaného ponižování dítěte či jeho zavrhování. Vystavování dítěte násilí nebo vážným konfliktům doma, násilná izolace, omezování dítěte, vyvolávání situace, kdy má skoro stále pocit strachu, což může též způsobit citové ublížení.

1.3. Šikana

Šikana je slovo, které bylo použito do našeho jazyku z francouzštiny.

Zde se objevuje kolem roku 1460, tedy v druhé polovině 15. století. Nejprve ve slovním tvaru „šikanovat“, brzy po té i ve tvaru „šikana“ a v dalších odvozených jménech.

Podle „Lavantovy ilustrované encyklopedie“ vydané roku 1956 má slovo „šikana“ hned od počátku dvojí význam:

- 1. Prý je to obtíž nebo hádka, kterou někdo vyvolá proto, aby zamlžil, nebo zahalil nějakou záležitost.
- 2. Druhý význam slova „šikana“ označuje cestu. Cestu plnou ostrých a nebezpečných zatáček, kterým se nelze vyhnout. V tomto smyslu se střetáváme se slovem šikana například ve slalomovém lyžování, kde označuje slang tří nebo více branek, které je třeba projet, zpravidla ve chvíli, kdy je závodník v plné rychlosti, má brzdit a ztrácí tak čas. V podobném významu se setkáváme s výrazem „šikana“ i na automobilových závodech Formule 1. – tady se šikanou se označuje velmi ostrá zatáčka, která je umístěna po delší rovince, kdy závodník vyvinul vysokou rychlost, a nyní je nucen – aby zatáčku či zatáčky bezpečně projel – tím pádem prudce snížil rychlost vozu.

Z předchozího tedy vyplynulo, že šikana je jednak násilí a vyvolání sporů, zejména tam, kde není šikana v právu, nebo překážka, která nutí toho kdo na ní narazí určit sílu a rychlost (např. brzdit, zareagovat v novém prostředí a situaci...)

Dále pak „šikanu můžeme definovat jako:) „násilné ponižující chování jednotlivce nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, který se nemůže této situaci vyhnout a není schopen se jí účinně bránit. U šikany jde o závažnou agresivní poruchu chování, u kterého dochází k porušování sociálních norem a které je spojeno s násilným omezováním základních lidských práv. Má většinou charakter fyzického násilí nebo vydírání.“

Tolik říká francouzská encyklopedie. (www.referaty10.com)

Říčan (1995,2010,s. 21) vychází ve svém popisu šikany z francouzského slova chicane, což znamená, týrání, zlomyslné obtěžování, sužování a pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů v konfrontaci s podřízenými, nebo ve vztahu úředník – klient

Mezinárodně uznávaný zakladatel psychologického výzkumu šikany a průkopník jejího potírání, norský profesor Dan Olweus, zvolil pro své anglicky psané práce o školní šikaně termín bullying. V angličtině to znamená zastrašování nebo týrání. Šikanující jedinec je v angličtině bully, což znamená podle slovníku surovec, hrubián, násilník, tyran. Bully se užívá také jako sloveso, které znamená týrat, zastrašovat. Jako přibližné synonymum pro sloveso bully se nabízí harass, což znamená neustále znepokojovat, obtěžovat, ubližovat.

Dan Olweus definoval školní šikanu takto:“Žák, resp. student, je šikanován, čili viktimizován, když je vystaven, opakovaně a po určitou dobu, negativním akcím ze strany jednoho nebo více žáků, resp. studentů“(Olweus,1993,s.9 in Říčan, 2010,s.136 – 137)

Pojem šikana zavedl J. Příhoda, pražský psychiatr. Právě on veřejně hovořil o šikanování jako jeden z prvních a to v době, kdy se o šikaně hovořit moc nesmělo.Jako první veřejně a jasně upozornil na tzv. mazáckou vojnu.

Co je a není šikana, je velice obtížné rozlišit. Nemůžeme asi hovořit o šikaně, když se jedno dítě druhému posmívá nepravdělně, bez vulgarismů a navíc se tato oběť umí bránit a posměšky vrací. Někdy nemůžeme za šikanu považovat ani rvačku mezi chlapci, kde je jeden z nich evidentně slabší. (Říčan, 1995).

Šikana je ubližování někomu, kdo se nemůže nebo nedovede bránit. Obvykle mluvíme o šikaně tehdy, když jde o opakované jednání, ve velmi závažných případech označujeme za šikanu i jednání jednorázové, s hrozbou opakování.

Tuto definici je ještě třeba upřesnit.

(a) Šikanou nazýváme ubližování mezi těmi, kteří jsou ve stejném postavení, ve škole tedy mezi žáky nebo studenty, ve sportovním oddíle mezi sportovci, ve vězení mezi vězni, na pracovišti mezi spolupracovníky atd.

Je samozřejmě možné nazvat šikanou i ubližování žákům ze strany učitele nebo i ubližování učitelům ze strany žáků, sekýrování pracovníků ze strany nadřízeného, jednání úředníka, který obtěžuje občany vyžadováním zbytečných potvrzení atd., těmito druhy šikany se zde však nezabýváme.

(b) Mezi agresorem a obětí je osobní asymetrický vztah moci. To znamená, že oběť ví, kdo jí ubližuje, bojí se ho, je závislá na jeho rozmarech.

(c) Jaké konkrétní ubližování označíme za šikanu? Obyčejně rozlišujeme šikanu přímou a nepřímou (Říčan,2010,s.21)

Britští badatelé uvádějí, že: “ Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů“.

Kolář v Bolesti šikanování vystihuje šikanu takto (2001, s.27): „Je to takové chování, kdy jeden nebo více žáků, opakovaně a s úmyslem týrá a zotročuje spolužáky a jeho chování je manipulativní a agresivní“.

Metodický pokyn MŠMT k řešení šikany definici šikany rozepisuje podrobněji:

„Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrožit nebo zastrášovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševním a tělesném zdraví“.

Šikanu řadíme mezi patologické formy mezilidského soužití. „Představuje formu agresivního násilí a tzv. psychotraumatizace ve skupině, je jednou z forem syndromu CAN (Child Abuse and Neglect), chováním, které lze charakterizovat jako asociální.“ (Bendl, 2003, s. 26).

Slovník cizích slov (Klimeš,1981,s.704) stejně jako Akademický slovník cizích slov (Petráčeková,1995,s.732) definuje pojem šikanování jako hovorový výraz pro pronásledování, záměrné, zbytečné obtěžování, nespravedlivé obviňování, trestání a týrání.

„Šikanování je agresivní jednání uskutečňované s cílem získat pocit převahy a určité výhody prostřednictvím fyzického a psychického týrání druhých lidí. Jde o jednání agresivní, nezákonné a oběť ponižující.“ (Novák, 1996, s. 45).

Šikana je nebezpečný sociálně patologický jev, při kterém je omezována osobní svoboda, je ponižována lidská důstojnost a čest, mnohdy je jedinci ubližováno na zdraví či na majetku. Jde o složitý problém, který nelze právně pojmut jako jeden celek, neboť svými znaky a důsledky zasahuje do různých právních odvětví (Lovasová, 2006, s. 6).

Šikanování je forma deviantního chování, obsahující prvky agrese a manipulace. Nejde pouze o záležitost agresora a oběti, jeho vznik je chápán jako důsledek poruch vztahů ve skupině, jako tzv. porucha skupinové dynamiky (Vykopalová, 2001, s. 105).

Šikanu lze také charakterizovat jako psychické, citové, společenské nebo fyzické zneužívání. Klíčovým rysem je vlastní vnímání situace, kdy se oběť cítí bezmocná (Fieldová, 2009, s. 24).

Říčan (1995, s. 26) ve své knize Agresivita a šikana mezi dětmi také uvádí definici šikany, se kterou v posledních letech pracují britští badatelé. O šikanování hovoříme v tom případě, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé, nepříjemné věci, fyzicky mu ubližuje, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se většinou opakují a pro šikanované dítě je velmi obtížné, aby se samo ubránilo. Za šikanování neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů.

Kateřina Vágnerová ve své knize Minimalizace šikany (2009, s. 11) uvádí „Šikana je úmyslné a opakované fyzické i psychické ubližování slabšímu jedinci (skupině) silnějším jedincem (skupinou)“ Jindy je šikana vymezována takto:

„ Za šikanování se považuje, když jeden nebo více žáků úmyslně a většinou opakovaně ubližuje druhým“

„ Šikana je zneužívání moci“

„Šikana je chování, jehož záměrem je ublížit někomu jinému, ohrožit ho a zastrašit“
Mgr. Švec, Mgr. Jeřábková a PhDr. Kolář napsali pro potřeby kurzů osobnosti a sociální výchovy brožuru: „Jak zlepšit vztahy v naší třídě“ Zde uvádějí další definice šikanování.

„Šikanování je fyzické, psychické či kombinované ponižování až týrání žáků, obvykle jinými žáky, vzácněji dospělými. Probíhá buď v dyádě nebo ve skupině. Iniciátory šikanování bývají žáci vyšších ročníků, žáci starší, fyzicky vyspělejší, žáci osobnostně či sociálně narušení.“

(Průcha, Walterová, Mareš, 2003, s. 238 in Švec, Jeřábková, 2007, s. 5)

Psychologický slovník ještě dodává, že se odehrává „nejčastěji ve vrstevnických skupinách“, kdy „původci šikany bývají jedinci tělesně silnější, starší, vyspělejší či v početní převaze“

(Hartl, Hartlová, 2004, s. 591, in Švec, Jeřábková, 2007, s. 5)

Nejvíce se mi líbí definice šikany uvedená v publikaci: „Skrytý svět šikanování“

„ Za šikanování považujeme když jeden nebo více žáků úmyslně a opakovaně ubližuje druhým. Znamená to, že ti někdo komu, se nemůžeš ubránit, dělá, co je ti nepříjemné, co tě ponižuje nebo to prostě bolí. Strká do tebe, nadává ti, schovává ti věci, bije tě.. Ale může ti znepříjemňovat život i jinak. Pomlouvá tě, intrikuje proti tobě, navádí spolužáky, aby s tebou nemluvili a nevšímali si tě.“ (Kolář, 1997, s. 125)

2. Typy a druhy šikany

2.1. Proč se šikanou zabývat ?

Šikanování se ve větší či menší míře vyskytuje všude. Není před ním imunní žádný typ školy ani zařízení, kde se praktikuje tradiční způsob pedagogické práce, který neklade důraz na ovlivňování vztahů mezi žáky.“ (Kolář, 1997, s. 14)

Existuje několik závažných důvodů, proč se šikanou ve školním prostředí zabývat:

1. Následky šikanování mohou být vážné a dlouhodobé a mohou přetrvávat (u obětí i agresorů) ještě dlouhou dobu po opuštění školního prostředí.
2. Šikanování je právně postižitelné, přestože český trestní zákon pojem šikana nezná. Jednání agresorů však často naplňuje skutkovou podstatu trestných činů taxativně vymezených v zákoně.

3. Také děti mají svá práva. Jsou zakotvena v Úmluvě o právech dítěte a české zákony je respektují.

Děti mají právo na bezpečí ve škole, na život bez ubližování a strachu

4. Šikánování je velmi rozšířené a je obtížné se ho zbavit

5. Nevšimavost napomáhá agresorům – šikánování se daří v atmosféře utajování

6. Řešení problémů se vyplácí - zkušenosti jasně dokazují, že po zdárném vyřešení případu šikánování na škole, se sníží během následujícího období počet pokusů o šikánování na minimum.

7. Následky mohou být vážné

- nepozornost při vyučování, zhoršení prospěchu
- tendence k nadměrné omluvené absenci (únik do nemoci)
- tendence k neomluvené absenci (záškoláctví)
- poruchy sebehodnocení a narušené, negativní sebepojetí
- celková nejistota a stále přítomný strach
- pokus o sebevraždu (podle www.trestni-rizeni.com)

2.2. Typy šikánování

Základní fakta o šikaně:

1. Šikana znamená psychické, citové, společenské nebo fyzické zneužívání.

2. Klíčovým rysem je vlastní vnímání situace: oběť se v tu chvíli cítí bezmocná.

3. Kritickou otázkou je rozsah škody, která byla oběti šikany způsobena.

4. Jeden z pěti žáků je šikanován a jeden z pěti šikanuje ostatní.

5. Agresor může a nemusí mít v úmyslu ublížit

Šikana ve školách existovala vždycky a mnozí ji považují za přirozenou součást života.

Šikana je však příznakem dysfunkčního školského systému.

Stupnice šikany:

1. Společenské škádlení
2. Zraňující popichování
3. Nenápadná nepřátelská řeč těla
4. Agresivní fyzické chování
5. Zlomyslné pomluvy-kyberšikana

6. Sexuální, rasové či náboženské pronásledování
7. Sociální vylučování- osobně, elektronicky
8. Mobbing – útoky skupiny na jednotlivce
9. Hazing- ponižující rituály nováčků, mazáctví
10. Vydírání, uplácení
11. Telefonické, elektronické napadání
12. Poškození majetku
13. Fyzické násilí
14. Použití zbraní
15. Ublížení na zdraví
16. Vražda

(Fieldová,2007,s.24,25)

Evelyn M. Fieldová ve své knize Jak se bránit šikaně na straně 26 uvádí:“Existují čtyři hlavní typy šikany: škádlení, vylučování, fyzické napadání, obtěžování.”

1. Škádlení je verbální násilí. Je to nejnebezpečnější a často nejdéle probíhající forma šikany. Běžné škádlení se týká vzhledu, sexuality a sociálního přijetí. Hlavní typy škádlení jsou:

- nadávky
- posměšky, pokřikování, urážení
- slovní požadavky či hrozby
- vydávání urážlivých zvuků, když jde oběť okolo
- obtěžování po telefonu

2.Vyloučení, ostrakismus. Jinak řečeno vztahová šikana, je založena na společenské manipulaci a může být vyjádřena otevřeně např.“ nechceme, abys tu s námi seděl“. Nebo se použijí nepřímé a skryté způsoby.Útočník může manipulovat skupinou a sám vůbec nezasahovat. Dokonce může být přítomen i učitel.Způsoby ostrakismu:

- útočník předstírá přátelské chování k oběti a čas od času se obrací proti ní
- když se oběť blíží skupina si jí okázale nevšimá
- ukazování, civění, pošklebování, výsměch, šeptání si s ostatními s pohledem upřeným na oběť
- výhružné postoje, hrozivá gesta, pohled
- vyloučení dítěte ze skupiny
- odmítnutí sedět vedle oběti- pomluvy

- vydírání a hrozby

3.Fyzické napadání. Fyzická šikana spočívá v pravidelném napadání někoho, kdo je slabší. Může jít o přímou agresi (bití), nebo nepřímé útoky (pomocí gest nebo ničení majetku)“. K tomuto typu šikany se řadí:

- různé fyzické napadání
- krádeže
- házení majetkem oběti
- poškozování oblečení
- odebrání židle
- zavírání oběti

4.Obtěžování. Zahrnuje opakované dotěrné otázky nebo útoky týkající se sexu, pohlaví, rasy či národnosti. Patří sem:

- napadání dítěte, štípání, sahání na řadra, doteky na různých intimních místech, pomočení někoho
 - stahování kalhot
 - poznámky o sexuální orientaci dítěte
 - používání zastrašujícího jazyka
 - pronásledování ve škole i mimo školu
- (Fieldová,2009s.26-29)

Naši přední odborníci (prof. Říčan, dr. Kolář) neuvádějí o typu šikany nic.

2.3. Druhy šikanování

Kolář uvádí:“Skupiny přemožené virem šikanování účinně produkují ochrannou mlhu, takže škody, které šikanování působí , zůstávají skryty.

Hlavní oblasti destrukce jsou:

- významná skupina žáků je beztrestně fyzicky a psychicky týrána
- šikanování nabývá často charakteru skupinové trestné činnosti
- důsledek- podceňování a přehlížení mravních norem
- šikanování totálně paralyzuje výchovnou funkci skupiny.

Proto je nutné porozumět šikanování ze tří praktických pohledů a musí všichni pochopit, jak funguje zakrývající a proti úzdravný systém. (Kolář,2001,s.23,25).

Uvidět varující signály napomůže dobrá mapa vnějších projevů šikanování, tzv. trojdimenzionální mapa, podle které lze šikanu členit na:

1. přímou a nepřímou
2. fyzickou a verbální
3. aktivní a pasivní

Kombinací těchto tří dimenzí vznikne osm druhů šikanování. Díky této citlivé klasifikaci lze dobře postihnout odlišnosti u různých typů šikanování, například mezi dívkami a mezi chlapci, u týrání tělesně postižených dětí v běžné škole apod.

Osm druhů šikanování a příklady projevů

- Fyzické aktivní přímé - Útočníci oběť věší, škrtí, kopou, fackují.
- Fyzické aktivní nepřímé - Kápo pošle nohsledy, aby oběť zbili. Oběti jsou ničeny věci.
- Fyzické pasivní přímé - Agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice. (Fyzické bránění oběti v dosahování jejích cílů.)
- Fyzicky pasivní nepřímé - Agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy na záchod. (Odmítnutí splnění požadavků.)
- Verbální aktivní přímé - Nadávání, urážení, zesměšňování.
- Verbální aktivní nepřímé - Rozšiřování pomluv. Patří sem ale i tzv. symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních apod.
- Verbální pasivní přímé - Neodpovídání na pozdrav, na otázky apod.
- Verbální pasivní nepřímé - Spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho, co udělali její trýznitelé

Za významné vnější znaky šikanování považujeme:

- záměrnost
- pravidelné opakování
- nepoměr sil
- samoučelnost agrese

- oběť prožívá tzv. „legraci“ nepříjemně

(Kolář,2001,2011,s.32,37)

Říčan píše:“Obyčejně rozlišujeme šikanu přímou a nepřímou.“

Přímá šikana je velmi rozmanitá.

Spočívá zejména:

- v násilí všeho druhu,působení bolesti,ponižující tělesná manipulace, poškozování a brání osobních věcí (chování, jež zákon označuje jako loupež)
- ve slovním napadání nadávkami, posměchem, urážením
- v zotročování, kdy je postižený hrozbami nebo bitím donucen konat něco ponižujícího nebo zakázaného

Nepřímá šikana spočívá v sociální izolaci žáka, kterého druzí neberou na vědomí, je vylučován z činnosti skupiny atd. Dítě se snaží zoufale se zavděčit. Nepřímá šikana se často kombinuje s přímou.

(Říčan,2010,s.22)

3. Vývoj šikanování

3.1. Pohled na šikanu

M. Kolář se na problematiku spjatou s fenoménem šikany dívá jako na vícerozměrný jev, který vnímá jak zvenčí, tak i zevnitř a postihuje ho ze tří praktických hledisek, což je podle něj základním východiskem, které opravdová pomoc vyžaduje (1997,2001,2011) Tato tři základní praktická hlediska jsou:

1. šikanování jako nemocné chování (behaviorální pohled)
2. šikanování jako závislost (psychodynamický pohled)
3. šikanování jako porucha vztahů ve skupině (sociálněpsychologický pohled)

Kolář uvádí reprezentativní přehled konkrétních typů a forem agrese a manipulací.

1. fyzická agrese a používání zbraní (škrcení a věšení oběti, bodání, vyhazování z okna, pálení rozžhavenými předměty, bití, fackování, stříhání a opalování vlasů, sprchování ve studené vodě, lepení žvýkaček do vlasů, popisování propiskou apod.)

2. slovní agrese a zastrašování zbraněmi (vyhrožování oběti zabitím, mučením, násilím přímo i anonymně, zastrašování zbraněmi, nadávky, urážky rodičů, vysmívání se slabostem a handicapům, neúspěchům, vtipy na úkor oběti aj.)
3. krádeže, ničení a manipulace s věcmi (agresor bere oběti peníze, trhá a ničí jí oblečení, bere jí věci, ničí učebnice a sešity, krade svačinu, krade, schovává jí věci apod.)
4. násilné a manipulativní příkazy (oběť je nucena pít moč, jíst z podlahy, čistit agresorům boty, klečat a prosit o milost, uklonit se při vstupu do třídy, mýt záchody, uklízet za agresora, má zakázáno mluvit s kamarády, musí opakovat ponižující výroky, tančit a zpívat, nosit ponižující ceduli, platit a odevzdávat svačiny, napovídat při testech a psát úkoly, pracovat za agresora atd.)
5. zraňování izolací, oklikou a „uměleckými“ výtvary (ignorace oběti, pomlouvání, osočování, posílání lístků s nadávkami, kresbami, krutými příběhy; není neobvyklé, že nařizují oběti spáchání sebevraždy).

(Kolář,2001,2011s.27-32,s.32-35)

Zjevné způsoby násilí nejsou vidět, proto jsou důležité tzv. nepřímé varovné signály. Za ně můžeme považovat nepoměr sil při agresi, převahu agresora nad obětí a šikanu jako agresi bez příčiny. Běžné agrese ve školním prostředí jsou zaměřeny k dosažení nějakého cíle.

Mezi agresorem a obětí existuje vzájemná vazba. Útočník a šikanovaný jsou na sobě závislí, jejich chování se vzájemně posiluje. Vztah je však vždy nerovnoprávný. Základní lidská strategie je skrýt vlastní strach a využít strachu druhého. Tento princip rozděljuje žáky ve většině skupin na silné a slabé. Silní reagují silově, předvedou své přednosti a zakryjí své slabosti. Slabí jsou strachem tak ochromeni, že ukážou vechny své slabosti. Vznikne závislost mezi agresorem a obětí. Agresor prožívá pocit nadřazenosti a absolutní moci, postupně se stává na bolesti oběti závislý jako toxikoman na droze.

Oběť zpočátku hraje hru na slabého, později u ní vznikají pocity viny, sebeobviňování a bezmoc. Omlouvá chování svého agresora nebo se za něj zaručí. Identifikuje se s agresorem, může se projevit dokonce sympatie či láska k agresorovi. Oběť považuje agresora za kamaráda a obdivuje ho. V krajním případě nemusí být závislost jen na jednotlivci ale k celé třídní skupině.

Vztah mezi láskou oběti šikanování k mučiteli je příbuzný s tzv. Stockholmským syndromem.

Stockholmský syndrom byl popsán v 70. letech 20. století. Jde o zvláštní emocionální vazbu rukojmí na pachatele. Rukojmí je závislí svým životem a smrtí na vůli pachatele. Při osvobozování má ale větší strach z policie než z únosců. Bojí se o ně, omluvá je, žádá pro ně milost. Fenomén lásky oběti k trýzniteli byl popsán v celé historii - během holocaustu, v době zmanipulovaných procesů v padesátých letech u nás, při honech na čarodějnice, v období stalinských čistek. Můžeme ho pozorovat i v běžném životě kolem nás. (Kolář,2011,s.37-41). Říman dále uvádí: “Znalost Stockholmského syndromu bývá využívána v totalitních režimech k tzv. vymývání mozků (brainwashing), např při korejské válce se mnozí američtí zajatci vnitřně zlomili, převzali názory, které jim byly vnucovány, a ztotožnili se s nimi natolik, že to ovlivilo jejich svědomí.

Výklad uvedeného jevu nabízí psychologie. Hypotéza radikální regrese jde do raného dětství. Tehdy se dítě citově přimyká ke svým rodičům, a to nezávisle na tom jací k němu jsou. V jejich blízkosti je moje jediná naděje na přežití..

Oběť šikanování si často sama nalhává, že o nic nejde, že jde o legraci. Ani si neumí představit, že by kamarádství mohlo vypadat i jinak, než jako vztah otoka a otrokáře. Může trvat i několik let, než si oběť tyto vazby ujasní. Pak je k smíchu při řešení šikany pedagogova věta: „Podejte si ruce, a smiřte se.“

(Říman,2010,s.45-46)

Znalost mechanismu šikanování mezi obětí a agresorem je důležitá při diagnostice, při vedení výsledku vyšetřování i při léčbě šikany.

Šikana jako porucha vztahů ve skupině, znamená, že šikanování není nikdy pouze záležitostí agresora a oběti. Děje se v kontextu vztahů nějaké konkrétní skupiny. Šikanování je vždy poruchou vztahů celé skupiny Porucha vztahů ve skupině při šikaně má svou vnitřní dynamiku a zákonitý vývoj. Kdo nepochopí vývoj celého problému nemůže jej vyšetřovat a léčit.(Kolář,2001,2011,s.35,s.45)

3.2. Kde šikana probíhá?

Místa ve škole, kde šikana probíhá, jsou často skrytá zraku pedagogického dozoru.

Kromě učeben to nejčastěji bývají:

- prostory šaten
- jídelny
- toalety
- tělocvična
- zahrady
- a nejrůznějších zákoutí v prostorách školy
- další rizikovou oblastí je cesta do a ze školy

3. 3. Vývoj šikanování

Základem šikanování jsou zákony skupinové dynamiky. V každé sociální skupině v živočišné říši, ať už lidské nebo zvířecí, se vytvoří sociální hierarchie. Na vrcholu této hierarchie je jedinec alfa. (Pozice v sociální hierarchii se označují řeckými písmeny). Druhý jedinec v pořadí je tedy beta. Třetí je gama a tak to jde dále, až poslední jedinec této hierarchie je omega. Jedinec omega je tedy na chvostu sociální hierarchie, na konci sociometrického žebříčku.

Ve všech skupinách - i v těch, kde se nešikane - jedinec omega existuje. Je to jedinec nejméně oblíbený, má nejméně kamarádů, pokud vůbec nějakého, slouží jako obětní beránek při neúspěších skupiny, jeho okolí se směje při jeho neúspěchu (například u tabule) a tento neúspěch očekává.

Je nutné si uvědomit, že jedinec omega je v každé skupině. Buď se jedná o jedince, který si dispozice pro zaujetí této pozice nese již v sobě nebo, není-li ve skupině žádný takto disponovaný jedinec, na někoho to místo prostě zbude.

Boj o sociální hierarchii proběhne velmi rychle, nemilosrdně a zpravidla platí, že ustavená sociální hierarchie je jednoznačná. Toto je jistě nepříjemné pro omegu,

nicméně to ještě není šikanování. K šikanování dochází tehdy, existují-li pro to předpoklady. Tyto předpoklady jsou dány osobností oběti, osobností agresorů (těch, co šikanují) a strukturou skupiny, ve které k šikanování dochází.

„Kolářova pětibodová stupnice vývoje šikanování je skutečným, jedinečně tvořivým přínosem k psychologii šikany – bohužel dosud neuvedeným do mezinárodní odborné diskuse. Kolář nevychází ze statistického zpracování snadno získaných, většinou povrchových hromadných dat, nýbrž z praxe, z podrobných kazuistik, ze svého dlouholetého působení při vyšetřování šikanování.“ (Říčan,2010,s.127)

Jednotlivá stadia se vyznačují typickou konstelací postojů k násilí. Konkrétně se kombinuje šest postojů: otevřený nesouhlas, zastrašený nesouhlas, lhostejnost (mě se to netýká), ambivalence (přitahuje mě to, ale mám strach), sympatizování (rád se dívám na ponižování), souhlasný postoj (přidávám se k týrání).

1. Ostrakismus (ostrakizace – řecky, původně se vztahuje na proces ochrany demokracie)

- identifikace a vyčlenění okrajových členů

Jde o mírné, převážně psychické formy ubližování, kdy se okrajový člen necítí dobře – je neoblíben a neuznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, dělají mu drobné legrácky. Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování. Stačí, aby se ve třídě objevily méně oblíbené děti, „obětní beránci“, „černé ovce“, outsideři. Stačí, aby učitel častěji vytýkal žáku některé jeho slabiny, neschopnost, snižoval jeho autoritu, dotýkal se slovně nevhodně jeho osoby. Takové děti se okamžitě dostanou na chvost skupiny a začnou zakoušet první, sice mírné, převážně psychické formy násilí. Jsou to různé legrácky, intriky, pomluvy. Ostatní se s ním nebaví, odstrkují jej, povyšují se nad ním, baví se na jeho účet. Takové dítě začíná přijímat roli utlačovaného, odstrkovaného, nedokáže se účinně bránit. Tento první stupeň je velice těžko pozorovatelný. Učitel by měl mít pro tyto projevy vytříbený cit a měl by umět rozlišit skutečný vtíp od zlého úmyslu. Rodiče se většinou o těchto projevech nedozví, mohou však vypožorovat, že se mění chování

2. Přitvrzování manipulace a výskyt fyzické agrese

- rozptýlený negativní proces ubližování slabším pokračuje

Identifikace a vyčlenění okrajových členů přerůstá do dalšího vývojového stadia, nejčastěji z důvodu krize ve skupině. Jsou- li žáci ponecháni sami sobě, nastává

zpravidla tzv. scapegoating, v němž jde o upevnění soudržnosti skupiny na účet vnitřního nepřítele – obětního beránka. Ostrakizovaní žáci slouží jako ventil či hromosvod skupiny. Agresor v této etapě vstřebává zážitek jak chutná moc. Nereaguje-li v tomto stádiu pozitivní jádro skupiny, třídy, neexistují-li kamarádské vztahy, pak dochází k prolomení posledních morálních zábran a šikana se rozjíždí ve větším rozsahu.

3. Nukleonové-klíčový moment – vytvoření jádra agresorů.

Agresori začnou spolupracovat a systematicky šikanovat oběti. Existuje stále možnost vzniku silné pozitivní skupiny, která by oslabila vliv tvořícího se „úderného jádra“. Pokud tato silná pozitivní skupina nezasáhne, pak tažení tyranů přechází do dalších fází. K agresorům se přidávají další jednotlivci. Cílem tohoto „úderného jádra“ budou stále ti nejslabší, ti nejnižší postavení.

4. Většina přijímá normy agresorů.

Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. Ve skupině dojde k šokující proměně.

Působení agresorů je tak silné, že jejich normy přejímá celá skupina. Klást odpor v této fázi se již nedá. I mírní a ukáznění žáci se začínají chovat krutě, aktivně se zúčastňují týrání spolužáka. I oni prožívají pocit uspokojení z ponížení, bolesti a útrap toho druhého, slabšího. Dělají to proto, aby oni sami se nestali tím týraným. Vliv pedagogů na chování takové skupiny – třídy je minimální, případně zprostředkovaný přes „vůdce“, „kinga“.

5. Totalita neboli dokonalá šikana.

Rakovina šikany vítězí v nemocné skupině na celé čáře, někdy dochází k srůstání parastruktury násilí s oficiální školní strukturou.

Přichází tzv. stadium vykořisťování, žáci se rozdělí na otroky a otrokáře. Brutální násilí se začíná považovat za normální. Otroci jsou stále závislejší.

Prorůstání parastruktury násilí do oficiální školní struktury je poslední metou k absolutnímu vítězství šikanování. Děje se tak ve věznicích, vojenském prostředí a výchovných ústavech., výjimečně i na školách. To když iniciátor šikany má podporu třídního učitele i jiných pedagogů.

Připomeňme si ještě některá důležitá fakta.

1. Odmítejte názor, že v té či oné třídě se šikana nemůže objevit, tam je kázeň, tam není patologický sadista apod. Opak může být pravdou. Šikana se může objevit v každé třídě, v každé škole.
2. Věřte, že žádné dítě, tedy ani vaše, není před šikanou automaticky ochráněno např. tím, že je fyzicky vyspělé, že je inteligentní a umí si poradit.
3. Nepodceňujte nebezpečí šikany, nebagatelizujte tento problém, netvrďte dítěti, že to bylo vždycky, že ono musí něco vydržet. To je nesprávný a velice škodlivý postup. (Kolář,2011,2001,s.46 – 52,s.35 – 40)

3.4. Projevy šikany

3. 4. 1. Přímé projevy šikany

Dítě může být šikanováno i v přítomnosti pedagoga. Šikana však v takovém případě probíhá mírněji a méně nápadněji, učitel musí mít oči otevřené. Jedná se o přímý projevy šikany. Rozhodující je současný výskyt většího počtu těchto projevů, protože některé projevy samy o sobě mohou být nevinné.

K přímým projevům šikany patří například :

- vydírání, vyhrožování
- omezování svobody
- příkazy, které dítě dostává od ostatních
- úmyslné zesměšňování a ponižování před spolužáky
- bití, tělesné napadání, rvačky, kdy jeden z účastníků je zřetelně slabší
- poškozování a krádeže osobních věcí, oděvu
- neustálé kritizování dítěte, nadávky
- nucení k požívání alkoholických nápojů

3. 4. 2. Nepřímé projevy šikany

Kromě přímých projevů šikany, existují i nepřímé známky. Jsou to jevy, ze kterých můžeme poznat, že dítě je šikanováno, i když nejsme bezprostředními svědky šikanování dítěte nebo jeho ubližování.

Nepřímé projevy šikany by se daly shrnout takto :

- strach jít ráno do školy, záškoláctví
- ztráta zájmu o učení, zhoršení školního prospěchu

- přestávkách vyhledává přítomnost učitelů
- dítě nemá kamarády, o přestávkách je často samo
- opakované ztráty peněz, oblečení, případně poškozený nebo zašpiněný oděv
- odřeniny, modřiny, škrábance nebo řezné rány
- ztráta nálady, smutek, deprese
- když má dítě promluvit před třídou, je ustrašené, nejisté
- poruchy spánku a noční můry

Jestliže učitel pojme podezření na základě těchto nebo jiných projevů šikany, může agresory přistihnout při činu, musí být však velmi pozorný. Jinak se může pedagog o šikaně dozvědět od postiženého dítěte nebo jiných dětí ve třídě, od rodičů, kterým se oběť svěřila atd. V tom případě nezbyvá než záležitost vyšetřit.

3. 4. 3. Varovné příznaky šikany

- Za dítětem domů nedochází žádný spolužák ani kamarád.
- Dítě je zaražené, smutné a nemluví o tom, co se děje ve škole.
- Špatně usíná, zdají se mu hrůzostrašné sny, křičí ze spaní.
- Dochází ke zhoršení prospěchu, je nesoustředěné a často bez zájmu.
- Před odchodem do školy nebo při příchodu ze školy si dítě stěžuje na zdravotní problémy.
- Dítě často navštěvuje lékaře - má zvýšenou absenci, někdy i neomluvené hodiny.
- Do školy a ze školy chodí oklikami, může chodit i za školu.
- Domů přichází s roztrhaným oblečením, poškozenými školními pomůckami nebo bez nich.
- Často potřebuje peníze, ztrácí kapesné, kupuje fiktivní školní pomůcky a neplatí obědy.
- Dítě může chodit domů hladové, přestože dostává svačiny a má zajištěné obědy ve škole.
- Nedokáže přesvědčivě vysvětlit svoje zranění.
- Nechce chodit na tělesnou výchovu, má odřeniny, škrábance nebo řezné rány, které se nedají uspokojivě vysvětlit.
- Je osamocené, s nikým se nebaví, nemá kamaráda, má často smutnou náladu, působí nešťastně a ustrašeně, stává se uzavřeným.

- Dítě trpí poruchami soustředění, je smutné natolik, že se u něj může vyvinout patologický smutek - deprese.
- Vyhrožuje sebevraždou nebo se o ní dokonce pokusí.

(Z Metodického pokynu ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č.j. 24 246/2008-6.)

3. 5. Šikanování nebo škádlení

Jedná se o naprosto zásadní věc. A přitom poznat mezi nimi rozdíl není vůbec jednoduché. Při škádlení se očekává, že to bude legrace pro obě strany. Ale když je patrné, že ten druhý to jako legraci nebere, pak iniciátor škádlení se mu omluví a v činnosti dál nepokračuje.

U šikany je to obráceně. Agresor chce druhému ublížit, chce ho ranit, a má z toho radost. Neomluví se a opakuje své chování.

Za šikanování se nepovažuje škádlení a jednorázová agrese.

To znamená: odlišit šikanování od čtyř typů škádlení. Rozlišujeme přátelské, divoké, neobratné a agresivní škádlení. Hranice mezi šikanováním a škádlením je velmi jemná. Obzvláště těžké je rozlišit škádlení a počáteční stadium šikany, případně psychickou šikanou.. Proto Kolář používá jemnější dělení:

laskavé škádlení - divoké škádlení – neobratné nepříjemné škádlení – agresivní bolestivé škádlení – prvky šikanování – první stadium šikanování – vyšší stadia šikanování .

ŠKÁDLENÍ	ŠIKANOVÁNÍ
<p>Definice: Škádlení patří k rovnocenným, kamarádským nebo partnerským vztahům. Chápáno je jako projev přátelství. Za škádlení se považuje žertování (popichování, zlobení) za účelem dobré nálady a není v něm vítěz ani poražený.</p>	<p>Definice: Šikanování patří do násilných a závislostních vztahů. Za šikanování se považuje, když jeden nebo více žáků úmyslně a opakovaně ubližuje druhým. Znamená to, že dítěti někdo, komu se nemůže ubránit, dělá, co je mu nepříjemné, co ho ponižuje nebo to prostě bolí.</p>
<p>1. Záměr: Vzájemná legrace, radost a dobrá nálada.</p>	<p>Záměr: Ublížit, zranit a ponížit.</p>

<p>2. Motiv: Náklonnost, sblížení, seznamování, zájem o druhé. Rozpouštění napětí ve třídě a navozování uvolněné a pohodové atmosféry. Z odolňování, zmužnění.</p>	<p>Motiv: Základní tandem - moc a krutost. Další motivy překonávání samoty, zabíjení nudy, zvědavost ala Mengele, žárlivost, předcházení vlastnímu týrání, vykonání něčeho velkého...</p>
<p>3. Postoj: Respekt k druhému a sebeúcta.</p>	<p>Postoj: Devalvace, znevážení druhého</p>
<p>4. Citlivost: Vcítění se do druhých.</p>	<p>Citlivost: Tvrdost a nelítostnost.</p>
<p>5. Zranitelnost: Dítě není zvýšeně zranitelné a přecitlivělé.</p>	<p>Zranitelnost: Bezbrannost, oběť se neumí, nemůže či nechce bránit.</p>
<p>6. Hranice: Obě strany mají možnost obhájit své osobní teritorium. Vzájemné vnímání a respektování verbálních i neverbálních limitů. Při divočejším škádlení žádný nepoužije své plné síly nebo silnější mírní své akce.</p>	<p>Hranice: Prolamování hranic, „znásilňování“ druhého. Silnější strana nebere ohled na slabšího. Oběť dává najevo, že je jí to nepříjemné, útočníci pokračují dál. Někdy sadomasochistická interakce.</p>
<p>7. Právo a svoboda: Rovnoprávnost účastníků. Dítě se může bránit a škádlení opětovat, případně ho může zastavit a vystoupit z něho.</p>	<p>Právo a svoboda: Bezpráví. Pokud se dítě brání nebo dokonce „legraci“ oplátí je tvrdě ztrestáno!</p>
<p>8. Důstojnost: Zachování důstojnosti. Dítě nemá pocit ponížení. Necítí se trapně a uboze.</p>	<p>Důstojnost: Ponížení lidské důstojnosti. Dítě je zesměšňováno a ponižováno.</p>
<p>9. Emoční stav: Radost, vzrušení ze hry, lehké naštvání. I nepříjemné! Ale ne bezmoc.</p>	<p>Emoční stav: Bezmoc! Strach, stud, bolest. Nepříjemné a bolestivé prožívání útoku.</p>
<p>10. Dopad: Podpora sebehodnoty, pozitivní nálada.</p>	<p>Dopad: Pochybnosti o sobě, nedostatek důvěry, úzkost, deprese. Dítě má strach ze školy.</p>

Dále můžeme rozlišit rozdíly mezi škádlením a šikanováním

Škádlení

- člověk se může bránit a škádlení opětovat

- člověk se baví nebo prožívá lehké naštvání
- když dáme jasně najevo, že je nám to nepříjemné, tak to přestane
- cílem škádlení je zábava pro všechny

Šikanování

- pokud by se člověk bránil, násilí proti němu se vystupňuje
- oběť prožívá strach
- útočníci pokračují dál
- šikana je samoúčelná, jejím cílem je zdepat a zotročit

(Kolář,2011,s.64-67,Švec,Jeřábková,Kolář,2007,s.5)

3.6. Zvláštní druhy šikany

3. 6. 1. Základní šikana

Za základní formy považujeme celkový vnější obraz šikany. Vnější podoba šikany se dělí z hlediska:

- typu agrese – prostředků týrání
- věku a typu školy
- principu organizujícího sociální realitu
- způsobu řízení školy
- specifických vzdělávacích potřeb aktérů šikanování

Rozdělení základních forem šikany :

Šikana podle typu agrese – prostředku týrání	fyzická, psychická a smíšená šikana, kyberšikana – jako specifická forma psychické šikany
Šikana podle věku a typu školy	šikana mezi předškoláky, žáky prvního stupně a druhého stupně, učni, gymnazisty..., šikana mezi vysokoškoláky
Šikana z genderového hlediska	chlapecká a dívčí šikana, homofobní šikana, šikana chlapců vůči děvčatům, šikana dívek vůči chlapcům

Šikana odehrávající se ve školách s různým způsobem řízení	na jedné straně škola s demokratickým vedením a na druhé straně škola, případně výchovný ústav, kde je tvrdý hierarchicko-autoritativní systém
Šikana podle speciálních vzdělávacích potřeb aktérů	šikana neslyšících, nevidomých, tělesně postižených, mentálně retardovaných žáků apod.

3. 6. 2. Šikana v mateřské škole

V mateřské škole se nejčastěji vyskytují tzv. prvky šikanování. Tímto pojmem se označuje chování, které hraničí se šikanováním a je jeho předstupněm. Prvky šikanování připomínají šikanu zejména porušováním práv druhého a svými dopady, které jsou pro oběť nepříjemné a často bolestivé. V tomto typu chování se obvykle vyskytuje i záměr ublížit a nepoměr sil, případně je oběť slabší nebo se neumí bránit. Někdy můžeme vypozorovat, že agresor má radost z převahy a trápení druhého. U prvků šikanování však chybí dlouhodobost a systematičnost. Faktem je, že se prvky šikany mohou velmi rychle v šikanu proměnit. Vedle toho hrozí nebezpečí, že dosažení nějaké hračky či výhody násilím – odborně se tomu říká instrumentální agrese – nastartuje emoční agresi, pro niž je příznačné prožívání radosti z převahy a trápení druhého.

Prvky šikany v mateřské škole

- „Nedělej mi to, já si takhle hrát nechci.“ – Když učitelka zaslechne podobné věty, měla by zpozornět.

Pokud dítě pokračuje ve „škádlení“, přestože se to druhému nelíbí, je to minimálně signál, že nerespektuje jeho přání.

- „Mimino, mimino,“ pokřikují děti na Pavlítku. Je z toho tak nešťastná, že v noci křičí to ponižující oslovení ze spaní.

-Předškoláci Marek a Pavel si při odpoledním odpočinku vezmou mezi sebe Ondru. „Podívej se na mě,“ ozve z Ondrovy levé strany. Otočí hlavu a vzápětí slyší zprava: „Na mě se podívej.“ Jakmile se obrátí, volá na něj Marek, hned zas Pavel, zleva, zprava, zleva, zprava, pořád dokola. Ondřej neví, co má dělat, druzí dva se výborně baví.

-Jen si Vlád'a vybere hračku, už je u něj Petr a bere mu ji. Učitelce se to zdá jako banální, opakující se tahanice a posílá oba kluky do kouta. Nevšimne si, že vše probíhá podle jednotného scénáře a ten, od něhož se chce, aby ustupoval, je vždycky Vlád'a.

- Jakmile měly děti chvíli volné hry, hrálo se na strážníky. Čtyři pět „strážců zákona“ chytilo „zloděje“, bilo ho, naráželo na zeď, kopalo. Učitelka zprvu zasahovala proti hře jako takové, až později jí došlo, že oběť se nemění... (Kolář, 2011, s. 74 – 76)

3. 6. 3. Šikana dívek

Výskyt dívčí šikany je podobný jako u té chlapecké. U chlapců převažuje přímá, fyzická agrese, u dívek psychická podoba šikany. Dívky se stávají obětí častěji, než chlapci. Je to proto, že děvčata jsou šikanována jak od dívek, tak od chlapců. V popředí šikany mezi dívkami je nepřímá a přímá verbální agrese čili psychické násilí. Typická je skrytá sociální agrese, která ničí kamarádské vztahy. Dá se dobře maskovat a obtížně se dokazuje. Navíc se odehrává i mezi opravdovými kamarádkami. Když se kamarádství zadrhne, následuje pomsta ve formě šikany. U dívek se často vyskytuje závislost mezi agresorem a obětí.

Je zde také menší ochota šikanování přiznat. Často se projevuje nevědomost, že příkoří, která dívky zakoušejí, jsou psychickou šikanou. Dlouhodobě opakující se psychické projevy šikany, jako pomluvy, vylučování ze skupiny, posměch a další jsou ve většině případů považovány za akt zcela přirozený. Je velmi obtížné šikanu mezi dívkami odhalit, jelikož dívky využívají méně viditelné a více „záluďné“ způsoby obtěžování, jako jsou pomluvy, rozšiřování fám a manipulace v přátelských vztazích ve třídě (tzn. připravit dívku o její „nejlepší kamarádku“).

Prozatím neexistují žádné znalosti o typických vlastnostech charakteru dívčí agresorky. Nejčastější agresorkou je hvězda třídy, dále pak typ pomlouvačky a typ flákač. Další charakteristiky jsou: výřečná, fyzicky silná a bohatá. (Kolář, 2011, s. 80–82)

3. 6. 4. Homofobní šikana

Homofobie - název je složen z řeckých slov, homós, což znamená stejný, a phóbos, přeloženo strach. Podle usnesení Evropského parlamentu „o homofobii v Evropě“ lze homofobii definovat jako:

Iracionální strach, obavy a odpor vůči homosexualitě a lesbicky, homosexuálně, bisexuálně a transsexuálně orientovaným osobám, založený na předsudcích podobných rasismu, xenofobii, antisemitismu a sexismu. Může vést k pocitům, odporu, nepřátelství až nenávisti a může se stát základem pro odmítající, zesměšňující či ubližující chování vůči homosexuálním lidem nebo vůči lidem, u nichž je homosexualita předpokládána.

Tímto termínem se označuje iracionální strach z homosexuality, homosexuálně zaměřených osob, odpor k nim nebo jejich diskriminace.

Homofobní šikana

Je šikanou, u které se projevují všechny prvky klasické šikany a to jak psychické, tak fyzické. Důvodem je jiná orientace než heterosexuální, nebo to, že se jedinec chová, či vypadá odlišně a je za gaye či lesbičku považován. Projevy homofobní šikany – (zaměřené na odlišnou sexuální orientaci)

- verbální, nenávistné výroky, zesměšňování, ponižování
- kreslené vtipy, zesměšňující malůvky
- různé grimasy, posměšky, napodobování typických pohybů
- fyzické násilí
- nepříjemné dotýkání
- pronásledování
- vraždy
- diskriminace v podobě porušování zásady rovnosti
- neoprávněné a bezdůvodné omezování práv
- ignorování

(PhDr Sáva Arabadžiev, speciální pedagog, spolupracuje s mnoha českými školami a výchovnými ústavy, Dostupné na <http://sikana.i-extra.net/zpusoby-reseni-sikany/more-35>)

Kolář dodává:“Homofobní šikana je specifický typ šikany, který splňuje všechny charakteristiky obecné šikany, ovšem je namířen vůči lidem, kteří mají homosexuální, bisexuální či transsexuální orientaci, nebo vůči lidem, u kterých se tato orientace předpokládá. Homofobní šikana představuje dlouhodobé a opakované verbální či fyzické ubližování člověku kvůli jiné než heterosexuální orientaci, nebo proto, že se chová či vypadá odlišně a je považován za gaye či lesbu.(Smetáčková, Braun,2009,in Kolář,2001,s.7)

2. 6. 5. Kyberšikana

Kyberšikanu (cyberbullying) lze stroze definovat jako „zneužití ICT (informačních komunikačních technologií), zejména pak mobilních telefonů a internetu, k takovým činnostem, které mají někoho záměrně vyvést z rovnováhy“.(1.)

Konkrétnější představu nabízí například obšírnější vysvětlení Wikipedie: „Kyberšikana (též kybernetická šikana, počítačová šikana či cyberbullying) je druh šikany, který využívá elektronické prostředky, jako jsou mobilní telefony e-maily, pagery, Internet, blogy a podobně. Řada jejích projevů může spadat do oblasti kriminálních činů. Její nejobvyklejší projevy představuje zasílání obtěžujících, urážejících či útočných mailů a SMS, vytváření stránek a blogů , které ponižují ostatní, popřípadě může kyberšikana sloužit k posilování klasických forem šikany, nejčastěji prostřednictvím nahrání scény na mobilní telefon a jejího následného rozeslání známým dotyčného, popřípadě vystavení na internetu. Zejména poslední varianta šikany může být extrémně nebezpečná – pokud se spojí s nějakou velmi ponižující situací, takovéto zveřejnění ponižujících materiálů pro obrovské množství lidí (které nejde vzít zpět) mnohonásobně zvyšuje utrpení a trauma oběti, což na ni může mít extrémně neblahý dopad“2.)

Samotný název naznačuje, že v případě kyberšikany máme co do činění se specifickou formou klasické šikany (chování, jehož záměrem je opakovaně ubližovat, ohrožovat, nebo zastrášovat jiného člověka, případně skupinu lidí „tváří v tvář“. Vlastnosti virtuální reality, tím, že nabízí jiné nástroje ubližování, mění charakter celého procesu šikanování

(1.) <http://cms.e-bezpeci.cz/content/view/14/39/lang,czech/>,

(2.) <http://cs.wikipedia.org/wiki/Kyber%C5%A1ikana>,

Kavalír,Rottová,2009,s.15,16.)

Cyberbullying, tj. kyberšikana je, když jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně psychicky týrá a zraňuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu novou informační a komunikační technologii – zejména internet a mobil.

Cyberstalking- (v překladu znamená uštvat kořist), stalkeři kyberneticky loví svou oběť. Opakovaně jí zasílají výhrůžná zastrašující zprávy nebo užívají jiných on-line aktivit, které jedince nutí bát se o vlastní bezpečnost. Narušují oběti soukromí a stává se, že ji fyzicky napadají.

Cyber grooming je zmanipulování vyhlédnuté oběti (nejčastěji pomocí chatu, SMS zpráv, Skypu a ICQ) k osobní schůzce. Výsledkem schůzky může být sexuální zneužití oběti, fyzické mučení apod.

Child grooming- zmanipulování dítěte k osobní schůzce za účelem sexuálního sblížení a někdy dokonce znásilnění

Happy slapping- fyzické napadení oběti, např. fackování, bití, sexuální obtěžování. Celá akce je nahrávána, nejčastěji na mobilní telefon, a následně vyvěšena na internetu (Kolář,2011,s.84)

Typy kyberšikany

Můžeme rozlišit dva typy kyberšikany – přímé útoky (zprávy posílané přímo obětem) a kyberšikanu v zastoupení (využívání druhých pro šikanu obětí v kyberprostoru). Kyberšikana v zastoupení je mnohem nebezpečnější, protože se jí spolupachatelé (včetně dospělých) často účastní nevědomky.

1. Přímé útoky

- Posílání obtěžujících, výhrůžných nebo krutých zpráv formou SMS
- .Kradení hesel a následné zneužívání osvojeného účtu.

- Blogování - zveřejňování intimních informací nebo pomlouvání prostřednictvím blogu.
- Zveřejňování choulostivých nebo lživých informací a obrazových materiálů na webových stránkách nebo jejich šíření telefonem
- Posílání dehonestujících obrázků přes email nebo mobilní telefony , video nahrávek spolužáků nebo učitelů – kde je oběť zesměšňována a karikována.
- Internetové hlasování Kdo je super a kdo není?
- Interaktivní hraní – při hraní na herních zařízeních
- Rozesílání zákeřných kódů Zasílání pornografických nebo jiných obtěžujících emailů a zpráv – útočníci své oběti zapisují do různých hromadných seznamů a jim pak chodí tisíce nevyžádaných zpráv.
- Vydávání se za jiného člověka – svoji oběť.

2. Kyberšikana v zastoupení

O kyberšikanu v zastoupení se jedná tehdy, najde -li si agresor pro špinavou práci někoho jiného. Ten je pak většinu času nevědomým komplicem, protože neví, že je využíván k obtěžování jiných lidí. Proto je kyberšikana v zastoupení považována za nebezpečnější.

Typy kyberagresorů:

1. Pomstychtivý andílek
2. Bažící po moci
3. Sprostý holky
4. Neúmyslný kyberagresor

1. Pomstychtivý andílek

Pro tento typ je příznačné, že se jako agresor vůbec nevnímá. Vidí se jako „zlo napravující“, představuje si, že chrání sebe či ostatní před „zloduchem“, který díky jeho intervenci teď po právu trpí. Často sám (kyber)šikanu zažil a nyní oplácí stejnou mincí.

2. Bažící po moci

Někteří kyberagresoři chtějí dávat najevo svoji autoritu, ukazovat, že jsou dostatečně silní na to, aby ostatní dělali, co po nich chtějí. Snaží se ovládat druhé prostřednictvím strachu. Tito po moci bažící agresoři obvykle potřebují pro svou činnost publikum. V kyberprostoru jsou posilováni anonymitou a tím, že svoji oběť nikdy nepotkají tváří v tvář. Na internetu se mohou, na rozdíl od reálného světa, chovat jako chuligáni. Další

znaky kyberagresora bažícího po moci: zřídka si uvědomuje závažnost svých činů, často využívá kyberšikanu v zastoupení, oplývá technickými dovednostmi. Vzhledem k výše popsaným znakům může být tento typ nejnebezpečnější ze všech.

3.Sprostý holky

Tento typ je znuděný nebo hledá zábavu. Typickými agresory jsou v tomto případě děvčata. Nejčastěji šikanují jiná děvčata, ale neuniknou jim ani chlapci. Chtějí, aby ostatní věděli, kdo jsou zač a že právě ony oplývají silou šikanovat ostatní.

4. Neúmyslný kyberagresor

Tyto agresory vůbec nenapadne, že by agresory mohli být. Hrají na ostatní online uživatele, že jsou „tvrďáci“, mohou se vydávat za někoho jiného. Vzhledem k jejich sklonu vystupovat na internetu jako někdo jiný, mohou někdy posílat ostatním typické kyberšikanující zprávy, bez vědomí závažnosti tohoto jednání. Motivem jsou dva hlavní důvody: Můžu a Je to legrace.

Kybergrooming

Tímto termínem je označováno chování internetových uživatelů, které má v dítěti vyvolat falešnou důvěru a připravit je na schůzku v reálném světě, jejímž cílem je oběť pohlavně zneužít. Toto velmi nebezpečné jednání zneužívající prostředí internetu v praxi s kyberšikanou úzce souvisí. Pachatelé – nejčastěji dospělí jedinci využívají uměle vytvořený pocit, že jsou mladí milováni, že je má někdo rád, a proto se jistě budou chtít s dospělým setkat i v reálném prostředí. Groomer s obětí komunikuje přes internet i několik měsíců. Pokud se jí nedaří ke schůzce přesvědčit, přichází na řadu různá forma nátlaku, například vyhrožování zveřejněním choulostivých fotografií, které se agresorovi předtím z oběti podařilo vylákat. A zde již se jedná o kyberšikanu.

Pro kybergroomera je typické, že:

- je neobyčejně trpělivý;
- komunikuje se svou obětí i několik měsíců, někdy i přes rok, než se odhodlá zjednat si schůzku ve skutečném světě;
- tváří se neobyčejně přátelsky;
- enormně se zajímá o rozvíjení vzájemného vztahu s vámi;
- bude chtít váš vztah udržet z větší části, pokud ne celý, v tajnosti;
- bude hovořit o milujícím vztahu;

- bude hovořit o tom, že tento vztah bude pokračovat,
- často se bude v konverzaci s vámi bavit o významu skutečné lásky;
- do konverzace vkládá i témata sexuální povahy;
- často žádá o fotografie;
- vyžaduje sex s použitím web kamery apod.

Motivací groomera je dosáhnout sexuálního uspokojení skrz často dost dlouhé vykořisťování mladého člověka. Velká část tohoto procesu zahrnuje lež a klam spáchaný na dítěti. Dítě si pak začne myslet, že je součástí milujícího, důvěryhodného a výjimečného vztahu. (Kavalír, Rottová, 2009, s. 17-23)

4. Protagonisté šikany

Abychom pochopili, o co při šikaně jde a jak se s ní vypořádat, nestačí se zabývat jen agresorem a obětí.. Šikana zasáhne tvrdě do života nejen celé skupiny, ale z širšího pohledu se dotkne i těch, kteří s ní zdánlivě nesouvisí.

Říman ji nazývá: „Šikana – hra o osmi hráčích.“ Těmi hráči jsou:

- agresor a jeho pomocníci
- oběť
- třídní publikum
- zastánci – spolužáci, kteří se aktivně zastávají oběti
- pedagogové
- rodiče zúčastněných dětí
- místní komunita
- celá společnost (Říčan, 2010, s. 53)

4. 1. Agresor

Agresoři nikdy neměli žádné vědomé pocity viny, netrápili se, že by někomu ublížili. Trpí tzv. morální slepotou. Odmítají sami sebe vidět negativně jako nelítostné tyrany. Za každou cenu svalují vinu na oběť, provádějí tzv. racionalizaci a projekci (přisuzování vlastních agresivních pohnutek druhým).

Na základě teorie morální vyvážanosti (americký psycholog Albert Bandura, 1996), popisuje Kolář sedm typů mravních sebeklamů vyřazujících z provozu svědomí, které by útočníkům jinak bránilo v agresivním jednání.

Co je hlavní charakteristikou agresora? Je to výrazná sobecká a sebestředná orientace člověka, kteří ani nepoznají, že páchají zlo. Ucelená teorie šikanování zatím neexistuje. Můžeme se však opřít o agresi obecně.

Erich Fromm kategoricky rozlišuje dva druhy agrese:

agrese benigní – reakce na útoky a obrana proti nim

agrese maligní - specifická lidská vášeň ničit a mít absolutní kontrolu nad lidským životem

Šikanování je nepochybně reakcí maligní.

Důležitá je rovněž tzv. skupinová dynamika šikanování. Síly, které vznikají ve vztazích mezi žáky a jejich skupinovém životě se nazývají skupinová dynamika, která je přítomna v každé skupině. Ke skupinové dynamice patří zejména cíle a normy skupiny, vůdcovství, soudržnost a napětí, projekce minulých zkušeností a vztahů, vytváření podskupin a vztahy jedinců a skupiny v čase. Je jenom otázkou času, zda se vliv skupinové dynamiky projeví na změnu jednotlivce nebo celé skupiny k dobrému, nebo se bude zneužívat. Je tragickou chybou, že naši pedagogové neumějí cíleně pracovat se skupinovou dynamikou. Důsledkem je neprůhledné oddělení oficiálního světa pedagogů a skrytého života žáků.

Agresorovy metody k získání moci

1.) Vymývání mozku (brainwashing)

Oběti jsou vystaveny systematickému násilí, což má za následek poruchy spánku nebo psychosomatické potíže, Odolnost většiny lidí proti tělesné i psychické bolesti je křehká a snadno se prolomí. Několik měsíců trvalé bolesti dělá s lidmi divy. Doslova před očima se z nich mnohdy stává uzlíček trápení a úzkosti. Oběti šikan jsou

dlouhodobě vystaveny velké tělesné a psychické bolesti. Výsledkem bývá zlomení duševní síly.

Psychická manipulace

Agresoři k uchvácení moci užívají také tzv. psychickou manipulaci nebo jinak řečeno myšlenkovou převýchovu. Vytváří se bludný kruh, protože následkem manipulace je paralyzování samostatného myšlení a prohlubování závislosti. Vystupňovaná nerovnoprávná komunikace nabývá někdy až charakter hypnózy. Příkazy agresora jsou okamžitě plněny a mají neuvěřitelnou účinnost.

2.) Teorie kognitivní disonance (Festinger, 1957)

Podle teorie kognitivní disonance člověk směřuje nevědomě k vyrovnání rozporů mezi vnějším chováním, myšlením a emocemi. Všechny tři složky se navzájem silně ovlivňují, změní-li se jedna, ostatní mají tendenci se změnit v souladu s ní. Podaří-li se změnit všechny tři složky, individualita vezme za své. Agresoři prostřednictvím vymýváním mozku a psychické manipulace do značné míry řídí chování, myšlení a emoce oběti.

Když změní u oběti prožívání tím, že u ní vyvolají panický strach, dojde k posunu chování a myšlení

3.) Tlak skupinových norem

Tlaku skupinových norem šikanování vychází vstříc tendence člověka k závislému, nesvobodnému jednání, jakási závislá poslušnost na autoritě.

Kdo začíná šikanovat a jaké k tomu má motivy?

- motiv upoutání pozornosti, touha být středem zájmu publika, získat obdiv a přízeň spolužáků
- motiv zabíjení nudy

- motiv „Mengeleho“, agresor zkouší, co druhý vydrží, oběť „rozebírá“ jako hračku
- motiv žárlivosti, žáci závidí dobrému žáku přízeň učitelů, a tak se mu mstí.
- motiv prevence, bývalá oběť chce předejít na novém působišti svému týráni, a tak raději začne sama šikanovat, či se přidá k nějakému agresorovi.
- motiv vykonat něco velkého, někteří násilníci si celkově připadají neúspěšní, a tak si alespoň šikanováním dokazují, že jsou schopni výkonu.
- motiv překonání osamělosti, šikanování někdy funguje jako nouzová forma vztahu.

Tři typy agresorů-iniciátorů šikanování

První typ – hrubý, primitivní, impulzivní, se silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy – narušeným vztahem k autoritě, někdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností.

Vnější forma šikanování: šikanuje tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost
Specifika rodinné výchovy: častá agrese a brutalita rodičů

Druhý typ – velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu.

Vnější forma šikanování: násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, beze svědků.

Specifika rodinné výchovy: důslednost, někdy až vojenský dril bez lásky

Třetí typ - „srandista“, optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný

Vnější forma šikanování – šikanováním baví sebe i ostatní

Specifika rodinné výchovy – v obecné rovině absence duchovních a mravních hodnot v rodině

Typické charakterové znaky agresora:

- snaha dominovat a ovládat okolí

- kladný vztah k projevům agrese (tyto děti bývají většinou tělesně zdatné)
- sklony k sadismu, sobectví a sebestřednosti
- nedostatek morálního cítění, absence pocitů viny, lítosti
- nedostatek sebereflexe (zasloužený trest vždy vnímají jako křivdu)

Na první pohled by se mohlo zdát, že v případě agresorů je nesmyslné uvažovat o nějaké újmě. Následek šikanování je ale závažný i pro ně. Důsledkem může být (a z výzkumů plyne, že často bývá) zvýšená tendence k trestné činnosti.

Následky, které má šikanování pro ty děti, kteří nejsou jejími přímými aktéry, bohužel dospělí (jak rodiče tak učitelé) podceňují. Děti se naučí (ve smyslu sociálního učení), že silní mohou ubližovat slabým a slabí se nedovolají pomoci natož spravedlnosti, naučí se tolerovat totalitní praktiky, které jsou pro šikanování typické.

4. 2. Oběť

V případě oběti šikany se dají vysledovat určité rysy v chování a jednání těchto obětí, které agresori umí velmi dobře vycítit a zcela efektivně využít pro své cíle:

- fyziická odlišnost (děti tělesně slabé, handicapované, obézní, děti s jinou barvou pleti...)
- socio-ekonomická odlišnost (děti ze sociálně slabých rodin, které si nemohou dovolit koupit věci, které mají ostatní, nemohou trávit volný čas jako vrstevníci, nemohou se značkově oblékat..)
- psychická odlišnost (viditelná bojácnost, nízká sebedůvěra, sebekritičnost, přecitlivělost, ale také různá míra inteligence - jak výrazně snižená, tak i vysoce nadprůměrná)

Obětí se může stát kdokoli: "Na jedné straně jsou to děti, které nějak vybočují z průměru ostatních, odlišují se, a to v dobrém i ve zlém. Na druhé straně děti, které neumí skrývat strach a využívat strachu druhých. Nejsilnějším "magnetem" obětí, který agresory přitahuje, je jejich příliš viditelná bojácnost. Důležitá je i vrozená neschopnost některých dětí si rychle a pružně poradit v zátěžových situacích. Na rozdíl od agresorů, oběti ve střetech snadno ztrácejí hlavu, propadají panice, hrůze, malomyslnosti, výčitkám svědomí. Zanedbatelný není ani rasový motiv. Další odborníci k výčtu

potencionálních obětí připojují i děti z chudých poměrů, které nemají mobilní telefon, značkové oblečení a další módní hity. Terčem posměchu bývají i mamincini mazlíčci a velmi senzitivní děti, které trpí komplexy méněcennosti.

Obecně lze tedy říci, že oběť se dá vytypovat. Ohroženější a rizikovější bývají většinou děti z rodiny, kde chybí otec nebo kde je hyperprotektivní výchova, v rámci které se dítěti "umetá cestička" a kdy jej většinou matka svou péčí svazuje. Ale obětí se může stát za určitých okolností každý, třeba jen tím, že se nějak odlišuje..

Typologie obětí

- oběti slabé s tělesným a psychickým handicapem
- oběti silné a nahodilé
- oběti deviantní a nekonformní
- šikanovaní žáci s doživotním scénářem obětí

Obětem může působit šikanování obrovské utrpení jak fyzické tak psychické. Záleží samozřejmě na stupni pokročilosti šikany, u vyšších stupňů může být ohrožen i život oběti. Co oběti prožívají: strach o svůj život, strach z bolesti, krajní ponížení, zbavení práv, dlouhotrvající silné emoční vypětí apod. Sociální izolace a dlouhodobé ponižování, urážení a zesměšňování mohou zanechat v dětech stopy na celý život v podobě deformace sebepojetí. Navíc neustálý (ne vždy uvědomovaný) strach z dalšího ohrožení a dalšího šikanování může implikovat trvalou úzkost a depresi, podobně jako u tvrdší šikany; hranice mezi stupni brutality šikany je ostatně jen teoretickým konstruktem, podstatné je to, jak situaci dítě subjektivně prožívá.

V každém z nás je agrese. Do vínku nám ji dala příroda. Existuje tak nebezpečí, že se tlaku šikany poddá i docela obyčejný člověk. Děti, které to dělají, nejsou nenormální, jsou to obyčejní kluci a holky, "jen" více sebestřední. Svou roli tu hrají i velmi silné davové fenomény, podle výzkumů také vliv médií, přemíra násilí v nich, které v člověku posiluje jeho slabá místa a může jej vyprovokovat k napodobování. Nelze opomenout ani vliv společnosti, ve které se uplatňují hodnoty zaměřené na prosazení se, na agresivitu, ve které je hodnota lásky a soucitu devalvovaná. (Kolář, 2011, s. 119 – 144)

4. 3. Třídní publikum

Agresori často šikanují nejen pro radost z trýznění oběti, ale i kvůli spolužákům, kterým chtějí imponovat a předvést svou moc. Trýznění lidské bytosti je atraktivní podívanou. (to dokazují např. veřejné popravy konané v minulosti) Třídní publikum se nazývá přihlížející, mlčící většina.

Důvody proč se členové třídního publika přidávají častěji na stranu agresorů, charakterizuje Říčan:“ Pokud trvá šikana déle, proměňuje mentalitu celé třídy.

Trýznění lidské bytosti se časem stává zajímavou podívanou. Počáteční zděšení a odpor střídá otupění svědomí a přijmutí nově nastavených pravidel ve třídě. Spolužáci se pak přidávají na stranu agresora, což jim zajistí potřebný pocit bezpečí a tím dávají záruku agresorovi, že na šikanu neupozorní, protože by tak udávali sami sebe.“ (Říčan,2010,s.64)

Šikana není nikdy záležitost jednotlivců. „Jedná se o kolektivní dění, které v několika fázích zachvacuje všechny členy skupiny, třídy“.

1.fáze-dítě prožívá osamocenosť, jádro třídy jej nepřijalo mezi sebe, stává se neoblíbené(ý) i u ostatních spolužáků .Jde o fázi pomluv,malých intrik za jeho zády.

2.fáze-začíná drobnými žertíky a zesměšňováním dítěte.Jedni je vymýšlejí,druzí se na vrub spolužáka baví ,třetí-mlčící většina-se tváří jako by nic.

3.fázi-ve které se vyhraňují pozice, je jasné, kdo je agresor. Třídní kolektiv přijímá jeho ideologii a pseudomorálku, jejímž základem je zákaz žalování a „práskání“.

Takové děti dokáží ve třídě udržet pořádek.Ve třídě kde,vládne zdánlivý klid a učitel nemusí nic řešit,vládne většinou skupina agresorů,která kontroluje situaci.Tam by měl zkušený kantor přemýšlet o tom,že něco není v pořádku. (Vykopalová,2002)

4. 4. Zastávce

Zastáncem je spolužák, který má prosociální citění a smysl pro odpovědnost. Dítě, které se aktivně zastává oběti, zmiňuje jako účastníka šikany pouze Říčan (2010).

Ostatní autoři tyto jedince ve třídě neuvádějí, (aspoň jsem to v žádné jiné literatuře nenašel). Domnívám se, že je to chyba.

Z vlastní zkušenosti vím že takoví žáci se mezi školními dětmi skutečně objevují a pomáhají v boji proti šikaně ve třídě.

„Jedinců, kteří se dovedou zastat druhých, je sice v běžné dětské skupině menšina, ale nejsou zase žádnou vzácností, zvláště mezi dívkami.“ (Říčan, 2010, s. 64)

4.5. Pedagog

Osobnost pedagoga je při školní šikaně nezastupitelná. Existují učitelé dobří a horší. Při vyučování se mezi dětmi může objevit dokonce někdo, kdo šikanu (byť nevědomky) spustí.

Dle Říčana (1995) zaujímají pedagogové k šikaně často pasivní a vyhybavý postoj. Nechávací na dětech, ať si to vyřídí mezi sebou. Toto řešení je u běžných sporů správné, v případě šikany to však zcela jistě neplatí.

Šikanu mohou dle Koláře (2005) a Říčana (1995) pedagogové nevědomky podporovat. Příkladem mohou být ti, kteří při výkladu nevhodně ironizují. Ironie je velmi nebezpečná, protože může přejít v posměch, na kterém se podílí celá třída.

Nevyzrálost osobnosti pedagoga, kdy není schopen vytvořit ve třídě atmosféru náklonnosti, soucitu a porozumění, nejsou schopni vidět trápení slabých žáků, je také dle Koláře (2005) nepřímá podpora šikany.

Říčan (2010) dále upozorňuje na těžkosti učitelské profese. Metodický pokyn MŠMT o šikaně totiž ukládá učiteli odpovědnost, kdy učitel musí šikanu vyřešit, jinak může být potrestán. V tomto dokumentu je však její definice velmi široká a trestat každou pomluvu je přinejmenším velmi obtížné. Učitelé také vidí oběť často jako nesympatickou osobu, problémového žáka.

„Bezděčně nebo i vědomě může učitel sdílet averzi a pohrdání dětského kolektivu k obětem, snaží se dětem zavděčit a nedokáže tento svůj postoj korigovat.“ (Říčan, 2010, s. 67). Šikanu nechce brát na vědomí a je ochoten brát vážně jen její viditelné následky (zranění, hmotné škody).

„Oběť nebývá roztomilý drobeček, ale naopak dost často bytost nesympatická a z pohledu učitele problémová. Profesionální učitel však musí překonat podvědomou antipatii a pomoci najít i takovému žákovi plnohodnotnou sociální roli ve třídě.“ (Černý in Říčan, 2010, s. 67)

Nejčastější chyby pedagogů

- vyšetřování agresorů a obětí společně.
- berou se vážně falešní svědkové, kteří jsou pod vlivem agresorů.
- při vyšetřování se nebere ohled na trauma, které oběť prožila.
- bezprostředně se konfrontuje výpověď týraného žáka s výpověďmi jeho mučitelů.
- často se nechá oběť odejít ze školy, přičemž mašinérie šikany se dále prohlubuje
- názor, že oběť si za napadení může sama (provokuje) nebo jde o žáka i učitelům nesympatického.
- špatná analýza kdo, proč, kdy, kde, co
- neexistující kontakt s rodiči šikanovaného a šikanujícího žáka
- zaujetí vůči útočníkovi agresivního postoje
- neznalost metod účinných při potlačování či prevenci šikany
- nevedení si záznamů o šikaně
- cíl potrestání nesměřuje jen k agresorovi, ale také k šikanovanému
- monolog pedagoga, bez dotazů k oběti
- okamžité vyšetřování na místě
- hromadné jednání s více rodiči agresorů najednou
- nerespektování strachu rodičů

Je nutno říci, že dosavadní pedagogické vzdělání neposkytuje ucelené poznatky o problematice šikanování

a o zákonitostech skupinového života. Učitelům (vychovatelům) citelně chybí systematický zážitkový výcvik v práci se skupinovou dynamikou. Pedagogové nejsou prakticky ani teoreticky ve většině případů schopni šikanu zvládnout.

4. 6. Rodiče

Na jedné internetové adrese jsem zaznamenal dotaz:

Dobrý den, prosím o radu... jak se bránit fyzickému násilí - šikaně - na střední škole? Jedná se o to, že můj syn je opakovaně fyzicky napadán svým spolužákem. Jedná

se navíc o fyzický nepoměr obou kluků, můj syn je střední postavy a útočník je dvoumetrový hromotluk, kterého nelze přeprat. Když jsem synovi říkala, že by to měl nahlásit třídní učitelce, tak odpověděl, že to nepůjde udělat, protože útočník by se mu pomstil ještě více.

Tady jsou odpovědi:

1. Dobrý den. Já bych zašla za rodiči studenta, který toho vašeho šikanuje. Vzala bych s sebou i manžela a vyříkala si to s rodiči. Aby synovi buď domluvili, nebo podáte trestní oznámení.

2. Šikana je trestný čin. A pokud je někdo fyzicky bezdůvodně napadán a je omezována jeho svoboda, pak to na trestní oznámení je.

3. Chtělo by to lapit ptáčka při činu a volat policii, jakmile k tomu opakovanému mlácení dojde. Je to krajní řešení, ale mohlo by být účinné. Škole by mohlo dojít, že tu o něco špatného běží, jinak to zřejmě přehlíží.

4. V první řadě musíte dát synovi najevo, že stojíte při něm a přesvědčit ho o tom, že pokud s tím něco neuděláte, může to příště třeba u vašeho syna dopadnout s daleko horšími následky..

5. Já bych každopádně syna přihlásila na kurz sebeobrany, ať se může aspoň trochu bránit..

6. Obuškem za koleno a může mít i tři metry a 200kg , prostě ho seřezat . Nic jiného nefunguje (bohužel).

Rodiče žáků si většinou nepřipouštějí možnost, že by se jejich dítě stalo účastníkem šikany, ať už agresorem nebo obětí. O tom, zda se dítě stane obětí, případně agresorem, rozhoduje často právě rodinné prostředí dítěte a jeho výchova.

Častěji se o šikaně dovídají rodiče obětí. V prvních stádiích šikany se oběť i přes vyhrožování, rodičům se svým trápením svěří. V některých případech jsou příznaky tak zřejmé, že se rodiče sami dovtípí, že jde o šikanu. Rodiče by neměli své dítě v žádném případě zklamat.

Kolář (2005) radí rodičům dítěti:

naslouchat, projevovat citovou podporu a brát všechno, co dítě říká, vážně, důležité je stát pevně za dítětem.

Dítě má od počátku strach z pomsty za bonzování. Oběti jsou uvězněny uvnitř šikany, a proto nedokážou vidět situaci zvnějšku. Namáhavě pátrají, co udělaly špatně a proč je spolužáci nemají rády. Rodiče musí být vnímaví, aby rozpoznali, že s dítětem není něco v pořádku. Děti rodiče často prosí, aby nezasahovali, aby ve škole nic neoznámili – a ti jim často vyhoví. Buďto nevěří, že učitelé jsou ochotni a schopni účinně zasáhnout na ochranu jejich dítěte, nebo si myslí, že šikana prostě patří k dětství. (Říčan, 1995, s.42)

Důrazně upozorňujeme, že právě oznámení jakéhokoliv podezření z šikany je nutné ihned škole oznámit.

Někteří rodiče obětí reagují správně a vše oznámí škole. Škola se však snaží problém „zamést pod koberec“.

Pokud jsou rodiče s postupem školy nespokojeni, mohou jednat se zřizovatelem školy, případně zaslat písemnou stížnost na příslušný úřad či Českou školní inspekci.

Rodiče agresora se často o šikaně nedoví. Dá se pochybovat o tom, že by se agresor doma chlubil, že šikanuje jiné děti. Rodiče agresorů zásadně popírají, že by jejich dítě bylo schopno mučit spolužáka a libovat si v tom.

Nepřijímají ani výsledky vyšetřování a chrání své dítě všemi prostředky. Rodiče často zlehčují šikanování jako klukovinu, výjimkou není ani svalování viny na oběť. Někdy reagují jiným způsobem. Výjimkou není seřezání dítěte, což agresivitu ještě více podpoří. Někteří své dítě ocení, že se ve světě neztratí, a že má ostré lokty. Jestliže jsou rodiče agresora vlivní lidé, mohou považovat chování svého dítěte jako trénink pro nadřazenou roli bossů, kterou budou jednou samy hrát ve společnosti.

Také dítě významných sponzorů školy, které má dojem, že je nedotknutelné, může být agresorem. (Kolář,2001,2005,Říčan,1995)

Být rodičem agresora je role špatná, a velmi nepříjemná. Rodiče by měli svému dítěti jasně sdělit, že s jeho chováním sice nesouhlasí, ale že mu pomůžou. Co by měli rodiče agresora udělat:

- spolupracovat při vyšetřování
- pomoci dítěti, aby dokázalo přiznat vinu

- motivovat ho, aby se omluvilo
- pomoci mu nést následky (Vágnerová.K.,2009,s.44)

4. 7. Místní komunita

Šikana a její omezování souvisí také s místními poměry. Škola, která má ve svém okolí vysokou prestiž, má také lepší předpoklady získat si důvěru rodičů. Do škol zasahují jak pozitivně, tak negativně vlivní sponzoři či politicky aktivní místní občané. Dobře dělá škola v případě, že využívá příležitosti k propagaci úspěchů školy a podpory veřejnosti za pomoci tisku či různých jiných forem, včetně popularizace poznatků o tom, jak nebezpečné je násilí mezi dětmi. V současné době, kdy je málo dětí, tak existuje přímo boj o žáky mezi školami. Škola se za každou cenu snaží získat žáky, aby přežila. Hrozí zavírání škol a tím pádem propouštění. Dozví-li se místní komunita o šikaně na škole, je škola odepsaná.

4. 8. Celá společnost

Názory a postoje dětí jsou odrazem toho, jak smýšlejí a jednají občané této země. Normy slušnosti, ohleduplnosti a poctivosti jsou velmi oslabeny. Respekt k autoritám všeho druhu upadl. Bohužel tradičně uznávaná zásada „ Silný chrání slabého“, je nahrazována jinou „ Silný má pravdu, slabý má smůlu.“ Ve školách nastal úpadek kázně a jeho důsledkem je neschopnost a strach chránit slabé a slušné před bezohlednými a silnými, a proto se šikaně tak daří.

Pedagogové musí mít ve společnosti přiměřené postavení a respekt, aby mohli ubránit právě slušné a slabé jedince. Brutalita šikany a její rozšíření ve školách jsou odrazem celé společnosti, takže nastal úpadek celé společnosti . (podle Říčana,2010,s.71)

5. Vyšetřování šikany a její následky

5. 1. Následky šikany

Psychické následky

- frustrace sociálních potřeb oběti
- snížená schopnost navazovat a udržovat vztahy
- nízké sebehodnocení (jedinec v minulosti vystavený šikaně neusiluje o lepší společenskou pozici, nýbrž má tendenci stát se outsiderem ve všech skupinách)
- špatný vztah ke škole a k lidem
- stálé napětí, špatná nálada a smutek
- úzkostné stavy, strach vedoucí k poruchám spánku, zvýšené únavnosti na neúspěchům ve studiu i v soukromém životě

Zdravotní následky

- úrazy způsobené vzájemným násilím (zlomeniny, pohmožděniny, otřesy mozku)
- totální vyčerpání organismu (pokud šikana trvá měsíce a roky)
- rozvoj psychosomatických onemocnění (např. astma, alergie, poruchy trávení, poruchy spánku, bolesti hlavy)
- zvýšený krevní tlak v důsledku vysoké hladiny stresových hormonů v krvi
- zvýšené riziko kardiovaskulárních nemocí v dospělosti

Sociální následky

- zhoršení prospěchu (jak u oběti, tak u agresora)
- členství v rizikových partách

- horší využívání vlastních (duševních) schopností - nízké vzdělávací ambice
- kriminální jednání
- zvýšené riziko rozvoje dalších sociálně patologických jevů u agresorů v dospělosti (výrazně více konfliktů se zákonem, kriminalita, u děvčat krutost k vlastním dětem, prohloubení deficitu mravního a duševního vývoje, narušený charakter, antisociální postoje)
- ztráta iluzí o společnosti, která by měla každému člověku zajistit ochranu proti jakékoli formě násilí
- narušení mravních a morálních postojů (www.prevence-praha.cz/agrese-a-sikana?start=7)

Následky šikanování, které uvádí Kolář:

- Poškození fyzického a psychického zdraví oběti
- Fixování antisociálních postojů u agresorů
- Ztráta iluzí o společnosti u ostatních členů skupiny
- Snížený efekt pedagogického působení u skupiny jako celku

Následky šikanování u oběti:

Záleží na míře šikanování a obranyschopnosti oběti

a) Oběti počátečních stádií šikanování

Žák se ve škole necítí dobře, jeho vztah ke škole je negativní...problémy se sociální (školní) adaptací, tendence k záškoláctví, zhoršení prospěchu, negativní sebepojetí, celková nejistota, stále přítomný strach.

b) Oběti pokročilých stádií šikanování

Následky jsou závažné, dotýkají se celé osobnosti a mají celoživotní charakter. Oběť může situaci řešit sebevraždou.

Někdy se může zdát, že se oběť rychle zotavila. Duševní zranění je však mnohem hlubší, než se na první pohled může zdát. Oběti mají tendenci ode všeho uniknout, všeho se vzdát a skrýt se. Je téměř nemožné je získat ke spolupráci. Oběť může trpět

poruchami spánku, strachem o život, psychosomatickými problémy. Může též dojít k těžké poruše sebehodnocení.(Kolář,2011,2001,s.156 – 158,s.100 – 103).

Fieldová přidává ještě další následky pro oběť šikany:“ Dítě může zranit jakýkoli druh šikany. To, jak těžké budou následky šikany, záleží na osobnosti dítěte, na podpoře školy a rodičů, na reakci vrstevníků a na agresorově stylu. Popichování a škádlení bývá nejbolestivější forma šikany a jejich důsledky většinou přetrvávají nejdéle.“

- důsledky fyzické
- důsledky intelektuální
- důsledky sociální
- dopad na sebevědomí
- důsledky citové (psychologické)
- následky přetrvávající do dospělosti

Nakonec dodává: „Šikana je jako granát, jehož střepiny létají do všech stran. Poškozuje oběti a jejich rodiny, učitele, školu, přihlížející, agresora i obec.“ (Fieldová,2007,s. 64-72)

5. 2. Mýty o šikaně

1.) Paradox šikany

Šikana je od nepaměti považována za součást dospívání. Projevuje se v říši zvířat, v parlamentu i ve sportu a říká se jí také princip přežití nejsilnějších. Odráží mužský přístup lovce a kořisti, postavený na protikladech, se ženským přístupem sběraček plodů. Většina lidí jsou společenští tvorové, kteří přežívají ve svém kmeni, pokud se podřídí skupinovým normám. Většinu dětí ovlivňuje to, kde jsou, nikoli to, kým jsou.(Fieldová,2007,s.50)

2.)Mýty o šikaně

- šikana u nás není
- šikana je všude a je to normální jev
- šikana je především mezi staršími (na 2. stupni ZŠ apod.)
- šikana je pouze ve slabších sociálních vrstvách
- šikana je jen ve školách
- šikanuje se tam, kde to s dětmi neumějí
- šikana je ve škole proto, že se škola nestará
- pokud si učitel nevšimne šikany je neschopný
- oběť šikany je běžné, sympatické dítě, ale slabé, aby se mohlo bránit
- šikanovaný je jenom ten, kdo se nechá
- oběť si o šikanování koleduje
- oběť je vždy nevinný chudák
- agresori jsou surovci s nízkým IQ
- agresor je vždy ten silnější, starší atd.
- ten je chytrý (vzorný, proto nemůže být agresor)
- své dítě znám, nikdy by to neudělalo (rodič)
- každý konflikt (rvačka) je šikanou
- šikanu vyřešíme tím, že agresor (oběť) odejde do jiné třídy (školy)
- psychické ubližování, ponižování, pomluvy atd. nejsou šikanou
- šikany se dopouštějí hlavně chlapci
- šikanují jen hloupí surovci
- kdo je šikanován, může si za to sám
- kdo je šikanován, může si pomoci sám
- mému dítěti se to nemůže stát
- přísná kázeň vše vyřeší
- dobrý učitel vždy zasáhne správně

(Autor: PhDr. Lenka Skácelová, www.odrogach.cz/skola/sikana-a-nasili/myty-o-sikane.)

5. 3. Proč se děti nechtějí svěřit?

Jsem rodič a cítím, že s mým dítětem není něco v pořádku. Až dosud, pokud byl problém, tak za mnou vždy přišlo, a vyřešili jsme to. Čekám, že se svěří i teď, ale čekám marně. Proč se najednou nechce svěřit?

- bojí se, že by mu nikdo neuvěřil
- jeho sebevědomí je tak snížené, že už o svém problému nechce s nikým mluvit
- o svém trápení neřekne ani učitelům, protože se obává vyšetřování a pomsty ze strany agresorů
- bojí se svěřit doma, jelikož předpokládá, že rodiče svým nevhodným řešením celou situaci ještě zhorší

Nejdůležitější je rozeznat varovné signály šikany a co nejdříve a správně na ně reagovat. Jsou děti, které své problémy řeknou svým rodičům, sourozencům, učitelům, atd., ale jsou i takové, které se nesvěří nikomu. Nejdříve čekají, že všechno zvládnou samy nebo že šikana přestane. Nedokážou si přiznat, že jsou šikanováni, ponižováni, neoblíbeni.. Často si myslí, že za vzniklé problémy mohou samy. Někdy u nich zvítězí obava, že budou za udavače a to se přece nedělá - žalovat.

V situaci, že se nám dítě svěří, musíme stát za ním , protože: „Ztráta naděje v pomoc rodičů často bývá tím posledním momentem, který dítě přivede až k psychickému zhroucení.“

Děti mají strach se svěřit, protože si myslí, že jim nikdo neuvěří. Mají tak nízké sebevědomí, že nemají sílu o situaci mluvit. Často u nich zvítězí obava z vyšetřování a z agresorů. Bojí se, že vyšetřováním dojde ještě k vážnějším problémům. (Vágnerová, 2009,s. 16).

5. 4. Léčba šikany

Odlišení šikany od příbuzných fenoménů, vnitřní mapa šikanování, alternativní léčba šikany

5. 4. 1. Diferenciální diagnostika

Na úplném počátku, když se k nám dostanou signály o možném ubližování silnějšími slabším, musíme co nejrychleji vyhodnotit situaci a posoudit, zda se jedná o šikanu, či nikoliv. K tomu nám poslouží znalosti - co je a co není šikanování. Při zhodnocování projevů násilí vždy posuďte, zda jsou přítomny znaky šikanování: záměrnost, opakování, samoúčelnost agrese a nepoměr sil.

Současně je potřeba udělat diferenciální diagnostiku. Prakticky to znamená: odlišit šikanování od čtyř typů škádlení. Rozlišujeme přátelské, divoké, neobratné a agresivní škádlení.

5. 4. 2. Vnitřní diagnostika

Když víme, že se jedná o šikanu, potom se o ní musíme dozvědět co nejvíce, aby naše pomoc byla diferencovaná a cílená. Především se zaměřujeme na dvě základní kritéria. Jsou jimi posouzení šikany ze tří praktických pohledů a určení formy šikany. To nám poslouží pro určení základního směru léčby a nastavení hranic, kdy může šikanu řešit škola sama a kdy musí spolupracovat s odborníky specialisty ze školních servisních zařízení (PPP, SVP atd.) a odborníky ze státních i nestátních institucí (OSPOD, policie apod.)

Hrubou vnitřní diagnostiku šikanování – posouzení dvou základních kritérií je potřeba udělat ve všech případech.

První základní kritérium – posouzení šikany ze tří praktických pohledů

Mapování šikany jako nemocného chování

Zkoumání vnějšího obrazu šikanování jsme již provedli z větší části při diferenciální diagnostice .

Mapování šikany jako poruchy vztahů

Druhý pohled, který musíme při diagnostice šikany uplatnit, je sociálně psychologický. Jde hlavně o hrubé odhadnutí, zda jde o počáteční (1.,2. a 3.) nebo pokročilé (4.a 5.) ,registrujeme její zvláštnosti. Tato diagnostika závažnosti šikany má více důvodů.

Existuje zásadní rozdíl ve vyšetřování a dílčí léčbě u počátečního a u pokročilého stadia šikanování.

Mapování šikany jako závislosti

Naše poslední uchopení šikany je psychodynamické. Zde posoudíme vzájemné vazby mezi agresory a oběťmi. V případě přítomnosti závislosti odhadneme její intenzitu. Je to užitečné pro vedení vyšetřování, výběr nástrojů diagnostiky a léčby.

Druhé základní kritérium – určení formy šikany

Další nezbytnou informací, kterou potřebujeme pro vnitřní zmapování šikany, jsou poznatky o jejích formách. Jde o to, abychom určili o jakou základní formu jde, a posoudili, zda se jedná o neobvyklou formu šikany. Často se jedná o více vnějších obrazů. Rozlišujeme šest skupin elementárních podob podle typu agrese (sem patří i specifická forma psychické šikany – kyberšikana), věku a typu školy, genderu, způsobu řízení školy a specifických vzdělávacích potřeb aktérů šikanování.

Na podkladě získaných informací ve dvou uvedených základních kritériích načrtne hrubou diagnózu.

5. 4. 3. Určení typu scénáře pro základní směr léčby (co zvládne škola sama a kdy potřebuje pomoc zvenku)

Vyhodnocení hrubé diagnózy provedeme následovně. Základním kritériem je zjištění, zda jde o šikanu počáteční v 1., 2. a 3. stadiu nebo pokročilou ve 4.a 5. stadiu. A k němu přidáme široké kritérium, ve kterém se rozhodujeme, zda se jedná o běžnou či komplikovanou formu šikany. Do komplikovaných forem šikany zařadíme především neobvyklé formy šikany. Patří do nich šikany krajně ohrožující bezpečí pedagoga a život oběti.

Když tato dvě klíčová kritéria - stadium a formu šikany vyhodnotíme a k výsledkům přiřadíme jedno ze dvou typů řešení - první pomoc nebo celkovou léčbu, tak získáme šest skupin scénářů . Ty nám ukazují základní směr řešení a nastavují hranici, zda konkrétní případ může škola řešit sama nebo potřebuje spolupracovat s odborníky.

Klasifikace scénářů pomoci podle cíle léčby, stadia a formy šikanování (Kolář,2011,s.169)

Situace, které zvládne škola sama

1. První pomoc pro obyčejnou počáteční šikanu.
2. Celková léčba pro řešení prvních dvou stadií šikanování, RTP – Rámcový třídní program.

Scénáře, kdy potřebuje škola pomoc zvenku

3. První pomoc pro komplikovanou počáteční šikanu.
4. První pomoc (krizové scénáře) pro obyčejnou pokročilou šikanu.
5. První pomoc (krizové scénáře) pro komplikovanou pokročilou šikanu, patří sem např. výbuch skupinového násilí, tzv. školní lynčování.
6. Celková léčba pro třetí stadium šikanování s běžnou i komplikovanou formou, ZIP - Základní intervenční program (u organizovaných šikan, od třetího stadia vždy v kombinaci s první pomocí)

Legenda:

1) Stadia

Rozlišíme počáteční (1.,2. a 3.) a pokročilé (4. a 5.) stadium šikanování.

2) Forma šikany

Určíme, zda se jedná o běžnou nebo komplikovanou šikanu.

Do komplikované šikany zařadíme především neobvyklé formy šikany. Dále sem zahrneme základní formy šikany, se kterými nemáme zkušenosti. Patří sem rovněž šikany s rozvinutým zakrývajícím a protiúdravným systémem. Vážnou komplikací je intenzivnější závislostní vztah mezi oběťmi a agresory a vážnější dopady šikany na oběť - například známky úzkostné poruchy.

3) Úroveň cíle léčby

Zvolíme ze dvou úrovní léčby: a) První pomoc čili symptomatickou léčbu, která rychle a bezpečně zastavuje šikanu, b) Celkovou léčbu, čili kauzální léčbu na úrovni školy, která dlouhodoběji pracuje se vztahy v celé třídě.

Dva scénáře

Metoda první pomoci pro řešení počáteční a obyčejné šikany má největší uplatnění. Takových „klubajících“ se šikan je na školách nejvíce a tvoří obrovské podhoubí pokročilých a neobvyklých šikan. Z tohoto důvodu by měli všichni odborníci prvního kontaktu umět s touto metodou pracovat. Jde o alternativní scénář, který při nápravě používá dvě odlišné metody – metodu vnějšího nátlaku (výchovnou komisi) a metodu usmíření.

Scénář pro počáteční šikanu s běžnou formou (Kolář, 2011,s.180)

1. Odhad závažnosti onemocnění skupiny a stanovení formy šikany
2. Rozhovor s informátory a oběťmi
3. Nalezení vhodných svědků
4. Individuální rozhovory se svědky
5. Ochrana oběti
6. Předběžná diagnóza a volba ze dvou typů rozhovoru
 - a) Rozhovor s oběťmi a rozhovor s agresory (směřování k metodě usmíření)
 - b) Rozhovor s agresory (směřování k metodě vnějšího nátlaku)
7. Realizace vhodné metody
 - a) Metoda usmíření
 - b) Metoda vnějšího nátlaku (výchovný pohovor nebo výchovná komise)
8. Třídní hodina
 - a) Efekt metody usmíření
 - b) Oznámení potrestání agresorů
9. Rozhovor s rodiči oběti
10. Třídní schůzka
11. Práce s celou třídou

Scénář pokročilé neobvyklé šikany

Pomoc u pokročilé šikany s neobvyklou formou – tzv. výbuchu skupinového násilí nebo také školního „lynčování“ má charakter krizového scénáře. V tomto případě nelze čekat na odborníka - specialistu, protože oběti jsou ohroženy na zdraví nebo dokonce na životě a později je většinou nemožné případ vyšetřit. Je proto nutné, aby každá škola měla svůj „poplachový plán“, jak jednat v takové krizové situaci. Garantem fungování „poplachového plánu“ v případě nouze je pracovník, který prošel výcvikem úplného kursu první pomoci při šikanování (školní metodik prevence nebo výchovný poradce)

Základní krizový scénář pro výbuch skupinového násilí (Kolář, 2011,s.216)

První (alarmující) kroky pomoci

1. Zvládnutí vlastního šoku – bleskový odhad závažnosti a formy šikany
2. Bezprostřední záchrana oběti, zastavení skupinového násilí

Příprava podmínek pro vyšetřování

3. Zalarmování pedagogů na poschodí a informování vedení školy
4. Zabránění domluvě na křivé výpovědi
5. Pokračující pomoc oběti (přivolání lékaře)
6. Oznámení na policii, paralelně - navázání kontaktu se specialistou na šikanování, informace rodičům

Vyšetřování

7. Rozhovor s obětí a informátory
8. Nalezení nejslabších článků nespolupracujících svědků
9. Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky
10. Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi agresory

Léčba

11. Metoda vnějšího nátlaku změna konstelace skupiny

Šikany, které jsou v tabulce 1 zařazeny do skupiny situací , které zvládne škola sama, řeší metodik školní prevence (případně výchovný poradce, školní psycholog nebo školní speciální pedagog) ve spolupráci s třídním učitelem a ředitelem.

Pokročilé a neobvyklé formy šikan řeší škola ve spolupráci s odborníky zvenku, zejména z PPP, SVP.

Pokud má učitel jistotu, že byl spáchán trestný čin, bývá to často u pokročilé šikany, má ze zákona povinnost obrátit se na orgány činné v trestním řízení. Jestliže má pedagog podezření, zákon určuje školskému zařízení za povinnost nahlásit tuto skutečnost obecnímu úřadu, tedy sociálnímu pracovníkovi z orgánu sociálně právní ochrany dětí (OSPOD).(Kolář,2011,s.163 – 170)

5. 5. Strategie vyšetřování

5. 5. 1. Způsoby zjišťování šikanování na školách

Výběr metody bude ovlivněn řadou faktorů zahrnující :

- a) věk žáků
- b) typ informací, které chceme získat
- c) čas a prostředky, které máme k dispozici

Informace o šikanování na škole lze získat následujícími způsoby :

- rozhovor s dětmi
- uvedení jmen spolužáky
- uvedení jmen učitelem
- dotazníky pro učitele
- dotazníky pro žáky
- pozorování

Diagnostika závažnosti šikany

Základní otázkou diagnostiky je způsob odhalování a označování určitého chování jako šikany.

Odhalení šikany brání z rozličných důvodů všichni zúčastnění : (Kolář,1997, s. 79-86)

- agresori tvrdě a přesvědčivě zapírají, používají falešných svědků, nutí oběti ke lhaní
- oběť z důvodu možné odplaty a studu
- spolužáci odmítající svědčit, lžou, chápou to jako „ bonzování“
- rodiče oběti ze strachu nebo studu požadují zachovat utajení
- rodiče agresorů svalují odpovědnost na oběť, na školu, chrání své děti všemi prostředky

Na začátku šetření je nezbytné posoudit chování, spolupráci, vztahy a celkovou atmosféru ve třídě, závažnost a četnost agresivních projevů, dobu, po kterou šikanování trvalo a počet obětí a agresorů.

5. 5. 2. Základní odlišnosti mezi počáteční a pokročilou šikanou

	počáteční šikana	pokročilá šikana
Jak se oběti chovají a jak odpovídají?	Otevřeně mluví o tom, co se jim stalo a kdo je šikanoval	Je patrná ustrašenost, nechťejí prozradit kdo jim ublížil.
Jak svědkové spolupracují?	Vyjadřují nesouhlas se šikanováním a beze strachu vypovídají	Odmítají vypovídat, tvrdí, že nic neviděli. Občas přiznávají, že nesmějí nic říci, protože by měli peklo
Jak se o konkrétním násilí vyjadřují ostatní členové	Násilí nepopírají a vyjadřují vůči němu výhrady	Násilí popírají nebo ho bagatelizují.
Jak se členové vztahují k oběti?	Je soucit s obětí a porozumění neférovosti ubližování silnějších slabým.	Oběť je kritizována a znevažována. Často je obviněna, že si to způsobila sama.
Jaká je atmosféra ve skupině.	Malá soudržnost, nespolečenská.	Atmosféra strachu a napětí .
Vztah svědků a podezřelých agresorů.	Nevidí je pouze „bíle“, ale diferencovaně a nebojí se to vyjádřit.	Oceňují, chválí a brání agresory nebo pro ně hledají polehčující okolnosti.

5. 5. 3. Vlastní strategie vyšetřování

Na každé škole musí být vypracován minimální preventivní program a jeho součástí je základní strategie vyšetřování šikany. Zároveň má škola určenou skupinu poučených pedagogů, kteří jsou určeni, v případě potřeby, vyšetřovat vlastní šikanu na škole. Informace se dají získat různými způsoby, např. od rodičů, upozorněním z vnějšku, i vlastním pozorováním. Velmi se mi však osvědčuje způsob mít v každé třídě, některé žáky ochotné spolupracovat a přinášet informace o třídě, pokud se tam něco děje. Informace se samozřejmě musí ověřit a teprve potom zahájit vlastní šetření.

Úkolem strategie první pomoci je zmapování vnějšího obrazu šikanování. To znamená, že je třeba co nejrychleji získat odpovědi na tyto základní otázky: (Kolář,1997,2011, s. 94,s.186)

- kdo je obětí, popřípadě kolik je obětí
- kdo je agresorem, popřípadě kolik je agresorů, kdo z nich je iniciátor a kdo je aktivní
- účastník šikanování
- co, kdy, kde a jak prováděli agresoři konkrétním obětím
- jak dlouho šikanování trvá

Existuje několik strategií první pomoci a všechny mají jedno společné - snaží se chránit informátory, tj. svědka a oběť. Proto se vyšetřování děje nenápadně (svědkové se volají po vyučování nebo za jiným účelem apod.), aby se nedalo vyhodnotit, kdo co řekl a nebyl tak vystaven možné pomstě agresorů.

Je třeba získat odpovědi na otázky tzv. římského devatera:

- 1.) Co se stalo? (jádro příběhu)
- 2.) Kde se to stalo? (místo)
- 3.) Kdy se to stalo? (čas a alibi)
- 4.) Proč? (motiv)
- 5.) Kdo to spáchal? (podezřelí a pachatelé)
- 6.) Jak to spáchal? (způsob jednání)
- 7.) Čím to spáchal? (zbraně, nástroje)
- 8.) Komu se to stalo? (oběti)
- 9.) Kdo nám to řekl? (svědkové)

Vlastní kapitolou by mohla být technika vedení vlastního rozhovoru. Jinak se kladou otázky při výslechu oběti, jinak při výslechu svědka, a úplně jinak při výslechu agresora. Při rozhovoru s obětí je vhodné položit spíše otázky otevřené, otázky projektivní, otázky s otevřeným koncem a otázky účastné. Otázky uzavřené (odpověď ano, ne) rozhovor uzavírají. Je třeba rovněž dávat pozor na mimoslovní komunikaci např. pohled očí, tělesná blízkost, vzájemná poloha nebo mimika. Lze jen doporučit si to několikrát vyzkoušet, jen tak před zrcadlem.

Dalším důležitým aspektem zdárného vyšetření je poznání, v jakém stádiu se šikanování nachází. Při pokročilé šikaně je nutné přizvat ke spolupráci odborníky.

Kolář doporučuje při vyšetřování dodržovat následující strategické kroky :

1. Rozhovor s informátory a oběťmi – nikdy ne společně!
2. Nalezení vhodných svědků.
3. Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky (nikoliv konfrontace obětí a agresorů nebo svědků a agresorů)
4. Zajištění ochrany obětem.
5. Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi. (Cílem tohoto rozhovoru není zjistit pravdu, ale ochránit tak oběti)

Veškeré získané poznatky je nutné mít důkladně zaprotokolovány a to i z obranných důvodů, neboť někteří rodiče agresorů v rámci ochrany svého dítěte za každou cenu, podávají stížnosti na školské úřady nebo i přímo na MŠMT ČR.

Při řešení šikanování v jakémkoliv stádiu se musí pedagog angažovat citově i časově. Je třeba, aby poskytl ochranu i emoční podporu oběti, která se často nachází v krajní nouzi.

5. 5 .4. Školní lynčování

Školní lynčování je nejhorším stadiem pokročilé šikany, kdy jde oběti doslova o život. V normálních školách je velmi málo pravděpodobné.

Při provalení školního "lynčování" je příznačná naprostá bezmoc školy a většinou i policie. (Pojem škola je zde chápán v širším slova smyslu a zahrnuje všechna školní zařízení, tedy i výchovné ústavy.)

Základním předpokladem pro překonání bezmocnosti je požadavek, aby každá škola měla svůj "poplachový plán" jak jednat v krizové situaci. Prakticky to znamená, že všichni pedagogové vědí napřed, co mají v takové mimořádné situaci dělat a v případě potřeby jsou schopni zabezpečit nezbytný sled protikrizových opatření. Garantem fungování "poplachového plánu" v případě nouze je preventista šikanování (absolvent výcvikového kurzu) spolu s ředitelem.

Pětibodová základní kostra strategie vyšetřování šikany je obecně platná.

Je účinná pro počáteční i pokročilá stadia, děti i mládež a různé typy zařízení. Zůstává tedy pro nás pevnou a bezpečnou oporou.

V zásadě platí, pouze ji doladíme.

Dále k ní přidáme tzv. počáteční kroky tj.

- překonání šoku pedagoga
- bezprostřední záchrana oběti
- a zvláštní organizační opatření
- zalarmování učitelů na poschodí
- zabránění domluvě a křivé skupinové výpovědi
- pokračující pomoc a podpora oběti
- nahlášení policii

a uplatníme ji nikoliv u vybrané části, ale u celé třídy.

5. 5. 5. Taktika při strategii šikanování

Taktika vyšetřování je pružná a alternativní.

Důležitým vodítkem pro její volbu je odhad závažnosti onemocnění a věk žáků. V případě pokročilé šikany u dětí z vyšších ročníků musíme použít psychologicky tvrdý a hlavně vysoce odborný postup. Zde stojíme před vážným problémem. Zvládnutí taktiky u pokročilé šikany vyžaduje odborníka - specialistu, který má výcvik v diagnostice skupinové dynamiky a zkušenosti s některými speciálními metodami. Jak si tedy pomoci v podobných případech? Pomůže nám fakt, že díky neukočirování šikany a jejímu provalení máme možnost zastihnout agresory nepřipravené. Dále k účinnosti napomůže již zmíněné doplnění počátečních kroků a použití globální místo lokální strategie (to znamená, že nevyšetřujeme pouze několik svědků, ale všechny žáky, kteří byli násilí přítomni).

Při vyšetřování použijeme co nejúčinněji úplnou strukturu taktiky.

Ta zahrnuje :

- zahřívací předkolo
- monolog
- dialog

- konfrontaci.

Tak máme šanci zmapovat vnější obraz šikanování a dozvědět se pravdivě, jak lynčování proběhlo.

V rámci možností jednotlivých specialistů školy na prevenci šikanování doporučujeme, aby citlivě posílili průraznost taktiky prostřednictvím konkrétních metod. Máme na mysli neverbální techniky, například práci s pohledem, tělesnou blízkostí, vertikální vzájemnou polohou, a některé výslechové praktiky, například tzv. povození na kolotoči, přitlačení ke zdi, vzbuzování protireakce, znejist'ování, doplňování, odkrývání rozporů, zaplétání do vlastní lži, odnímání důvěry. To jsou konkrétní speciální psychologické metody pro práci s agresory. (metodické východisko pro vyšetřování pokročilé šikany ve školských zařízeních-dostupné na www.sikana.cz/metoda.html)

5. 6. Náprava šikanování

Náprava šikany je co nejrychlejší razantní postup na potlačení příznaků onemocnění skupiny. Jde o zastavení šikanování, obnovení dodržování norem ve škole a zabezpečení ochrany obětí.

K nápravě šikany lze dle Koláře (2011,s.192,s.196) užít dvě základní metody

- a) vnějšího nátlaku
- b) usmíření

Metoda vnějšího nátlaku neboli metoda restrikce znamená přinutit trestem a strachem viníky k zastavení agrese. Jde o ochranu skupiny jako celku. Má tři základní pilíře:

Individuální nebo komisionální pohovor

Základním předpokladem je vyřešení případu a velmi dobrá a pečlivá příprava. Na jednání komise (nutné!) se zvou rodiče agresorů a agresoři samotní.

Členy komise jsou ředitel, zástupce, výchovný poradce, školní metodik prevence a třídní učitel. Nesmí se zvat naráz rodiče více agresorů. Většinou rodiče nevěří škole, ale věří svému dítěti. Proto je vhodné na počátku jednání viníka pochválit, protože každý člověk má některé kladné stránky a v něčem je dobrý. Rodiče je nutné přesvědčit, že škola i oni sami mají stejný cíl, tj. pomoc dítěti.

Je rovněž nutné seznámit rodiče s trestem pro agresora (škola moc možností nemá – kromě napomenutí a důtky tř. učitele či ředitele je to jen snížená známka z chování.)

Oznámení o potrestání agresorů před celou třídou

Provede třídní učitel, řádně připravený. Oznámení má vzhledem k různé dynamice skupiny na každou třídu jiný vliv.

Ochrana oběti

Příčiny šikany většinou nejsou odstraněny, proto se musí oběti chránit- ostré sledování dalšího vývoje, horká

Metoda usmíření neboli pozitivního šoku znamená vnitřní proměnu vztahů mezi obětí a agresorem. Místo trestu se hledá řízená společná náprava.

Metodu usmíření lze úspěšně uplatnit při nebrutálních formách prvního a druhého stadia šikanování u dětí mladšího školního věku. Pokud se ukáže jako metoda nevhodná, přejdeme pružně k metodě vnějšího nátlaku.

Metoda usmíření zahrnuje následující metodický postup:

- nejnnutnější diagnostika a) rozhovor s informátory a oběťmi
 - b) nalezení vhodných svědků
 - c) individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky
- rozhovor s obětí
- rozhovor s agresory
- společné setkání a hledání nápravy – cílem je dovést účastníky k porozumění problému, společné hledání nápravy a omluva s porozuměním.

5. 7. Šikanování z hlediska práva

Naším státem ratifikovaná Úmluva o právech dítěte zaručuje všem dětem v pedagogických zařízeních bezpečný pobyt bez poškozování zdraví a ohrožení života. Tato mezinárodní úmluva není vzhledem k šikanování dodržována. Šikanování je v řadě případů trestnou činností. Bohužel bagatelizace problému, vyplývající z neznalosti, vede řadu rodičů, pedagogů a veřejnost vůbec k tomu, že je šikanování považováno

za „klukovinu“, případně za přešupek související s věkem. Trestně právní charakter šikanování není běžně znám.

Šikanování dle významného českého právníka Oldřicha Choděry naplňuje skutkovou podstatu řady trestných činů:

- trestný čin omezování osobní svobody
- trestný čin vydírání
- trestný čin vzbuzení důvodné obavy
- trestný čin loupeže
- trestný čin znásilnění
- trestný čin pohlavního zneužívání
- trestný čin kuplířství
- trestný čin ublížení na zdraví
- trestný čin poškozování cizí věci

S pojmem šikana a šikanování se právní praxe setkává poměrně často. Objevuje se v rozhodnutích o zahájení trestního řízení, pracují s ním státní zástupci při sestavování

obžalob a vyskytuje se i v odůvodněných rozsudku.

Platná právní úprava pojem šikana nebo šikanování nepoužívá. Slovník cizích slov (Klimeš, L.:Slovník cizích slov. Státní pedagogické nakladatelství , Praha, 1981, s.704) definuje pojem šikanování jako hovorový výraz pro pronásledování, záměrné, zbytečné obtěžování, nespravedlivé obviňování, trestání, týrání.

V právní praxi bývá pojem šikana používán jako synonymum úmyslného jednání, které je namířené proti jinému subjektu a které útočí na jeho lidskou důstojnost.

Z hlediska výkladu pojmu šikanování není důležité, zda k němu dochází verbálními útoky či fyzickým násilím nebo hrozbou násilí. Rozhodující je, že se tak děje úmyslně. Samotné jednání může spočívat buď v bezprostředním konání pachatele, a nebo naopak v tom, že se pachatel nějakého jednání zdrží.

K tomu, aby byl pachatel postižen, musí být starší 15 let (15-18 let mladiství). Děti mladší 15 let trestně odpovědné nejsou, jsou však předány do péče orgánu sociálně - právní ochrany, případně mohou být postiženi jejich rodiče. Nezletilému pachateli je možné nařídít ústavní výchovu, může nad ním být stanovený dohled. Pokud jde o trestní

sazby, je v případě šikany možný i jednočinný skutek, tzn. že jedno jednání může být kvalifikováno jako více trestných činů. Pokud k šikanování došlo v průběhu vyučování, nese plnou odpovědnost škola. Prokáže-li se zanedbání ředitele školy nebo některého pedagoga, může být právně nebo pracovněprávně potrestán. Na školském zařízení lze v oprávněných případech požadovat i náhradu škody vzniklé v důsledku šikany. A to jak náhradu na věcech, tak na zdraví, včetně způsobené psychické újmy. Pokud dítě v důsledku šikany nemohlo např. docházet do školy (vyšší stupeň šikany), nese školské zařízení odpovědnost i škody vzniklé rodičům dítěte v důsledku např. uvolnění ze zaměstnání, zajištění hlídání dítěte, zajištění doprovodu do a ze školy apod. (Choděra, in Kolář, 1997, 2001, s. 213-218, 2011, s. 287 – 291)

6. Prevence

6.1. Vymezení pojmu prevence

Pojem prevence je v dnešní společnosti zastoupen velmi často. Hovoří se o prevenci v oblasti zdraví, ale i bezpečnosti silničního provozu, kriminality, alkoholismu a v mnoha jiných oblastech. Nás však nejvíce bude zajímat prevence rizikového chování dětí a mládeže

Za prevenci rizikového chování jsou považovány „...takové typy výchovných, vzdělávacích, zdravotních, sociálních, terapeutických či jiných intervencí směřujících k předcházení výskytu rizikového chování, zamezujících jeho rozvoji, minimalizování již existujících projevů rizikového chování nebo pomáhajících řešit jeho důsledky.“ (Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízení č.j. 21291/2010-28....., 2010) Primární prevence znamená předcházení ohrožujícím situacím v dané populaci. Cílem je zabránit výskytu rizikového chování, příp. co nejvíce omezit škody působené jejich výskytem. Rozlišuje se primární prevence:

1. specifická, což jsou zaměřené programy a aktivity, které předcházejí a omezují výskyt konkrétních forem rizikového chování. Podle toho, zda se již problém s chováním vyskytl či ne, se dále diferencuje specifická primární prevence na:

- a) všeobecnou, zaměřenou na širší populaci, která zatím nejeví známky rizikového chování;
- b) selektivní, orientovanou na více ohrožené jedince či skupiny, u kterých je předpoklad zvýšeného výskytu rizikového chování.
- c) indikovanou (včasnou intervenci), zaměřenou na cílovou skupinu, u které byl zaznamenán vyšší výskyt rizikových faktorů v chování i ve vztazích, příp. se již vyskytly projevy rizikového chování. Předchází sekundární prevenci.

2. nespecifická se týká aktivit, které umožňují všestranný rozvoj harmonické osobnosti, včetně rozvíjení nadání, zájmů, pohybových, sportovních a jiných volnočasových činností (Metodické doporučení..., 2010, s. 2.).

Sekundární prevence je předcházení vzniku a rozvoji rizikového chování. Zaměřuje se na rizikovou skupinu výrazně ohroženou určitým negativním jevem.

Terciární prevence je zaměřena na jedince, u kterých se již negativní jev objevil. Cílem je zmírnit následky nebo zabránit recidivě rizikového chování (Hartl; Hartlová, 2004, s. 450).

Ve školách se realizuje pouze primární prevence. Sekundární prevence je v kompetenci jiných institucí jako např. střediska výchovné péče nebo pedagogicko-psychologické poradny.

Cílem primární prevence rizikových projevů chování je žák, který je odpovědný za své chování a způsob života. Měl by být odolný vůči stresu a negativním vlivům, schopen dělat správná rozhodnutí, adekvátně řešit problémy, osvojit si přiměřené sociální dovednosti, mít vyhraněný negativní vztah k návykovým látkám, a znát zásady zdravého životního stylu.

Prevence je zaměřena na všechny formy rizikového chování. Proto je prevence ve škole zacílena nejen na žáky, ale i na zapojení rodiny, veřejnosti a dalších zainteresovaných institucí (Strategie prevence rizikových projevů MŠMT 2009-2012..., 2009, s. 7-8.).

6.2. Prevence šikany

Primární prevencí proti šikaně nemyslíme pouze předcházení šikanování, ale i jeho řešení na všech úrovních vnitřního vývoje. Jde o vybudování ucelené ochrany dětí a dospívajících před týráním spolužáků.

Model ucelené pomoci má sedm vrstev:

1. Pedagogická komunita, která posiluje imunitu školních skupin a celých škol proti onemocnění šikanováním.
2. Specifický program proti šikanování jako dílčí součást školní komunity, který dokáže případné onemocnění brzy detekovat a účinně léčit.
3. Odborné služby resortu školství, tvořené pedagogicko-psychologickými poradnami, středisky výchovné péče, speciálně-pedagogickými centry, diagnostickými ústavy apod., jejichž úkolem je umět řešit pokročilé šikany a vůbec poskytnout servis v oblasti prevence šikanování.
4. Spolupráce škol s odborníky z jiných resortů a nestátními organizacemi zabývajícími se prevencí šikanování. Patří sem například spolupráce s kriminalisty pro mládež, sociálními kurátory, dětskými psychiatry.
5. Pomoc a podpora ministerstva a krajských úřadů školám při vytváření prevence šikany.
6. Kontrola škol ze strany České školní inspekce, ministerstva školství a krajských úřadů, jak jsou připraveny ochránit žáky před šikanováním.
7. Monitorování situace a zabezpečování ochrany práv dětí nevládními organizacemi, jako je například Amnesty International v ČR, Občanské sdružení proti šikanování apod. (Kolář, 2001,2011, s. 198,s.263)

Primární prevence se uplatňuje v případech, kdy k šikaně dosud nedošlo.

Spočívá ve výchově harmonické osobnosti dítěte, v informovanosti dětí, rodičů a veřejnosti o šikaně, preventivních aktivitách ve školách. Účinnými prostředky primární prevence jsou přirozené součásti komunity jako např. celoškolní setkání, školní parlament, třídní samosprávy. Nejlepší ochranou proti šikanování je budování otevřených, kamarádských a bezpečných vztahů mezi členy školního společenství, školní komunity.

Sekundární prevence se uplatňuje v situacích, kdy k šikaně už došlo a kde musí být použita taková opatření k nápravě, aby se problémy už znovu neobjevily. Řadíme sem včasnou diagnostiku, bezodkladné vyšetření šikany, pedagogická opatření, včetně výchovné práce s agresory.

V současné době prakticky neexistuje terciární prevence v oblasti šikanování.

Do budoucna je však nutné o ní začít uvažovat a především na ní pracovat. (Bendl,

6.3. Minimální preventivní program

Všechny aktivity primární prevence ve školách vycházejí ze Strategie prevence rizikových projevů chování u dětí a mládeže MŠMT na období 2009-2012, jejíž součástí je Metodické doporučení (č.j. 21291/2010-28). Konkrétní plnění cílů strategie je rozpracováno v Akčním plánu MŠMT. Povinnost škol realizovat preventivní aktivity je dána školským zákonem (Z. č. 561/2004 Sb.).

V souladu s těmito právními předpisy si školy vytvářejí vlastní strategii primární prevence ve škole. Vycházejí z konkrétních podmínek školy i jejího okolí, aktuálních potřeb a problémů, hrozeb a možností a z evaluace předešlých preventivních aktivit.

Základním dokumentem, ve kterém definují cíle primární prevence, je Školní preventivní strategie. Součástí tohoto dokumentu jsou konkrétní cíle obsažené v Minimálním preventivním programu, jehož složkou je i Krizový plán rizikového chování - Program proti šikanování.

Školní preventivní strategie (dále jen ŠPS) je dlouhodobým programem školy v oblasti prevence, většinou je koncipována na období 3-5 let. Je součástí školního vzdělávacího programu, který vychází z rámcového vzdělávacího programu. Na základě analýzy problémů jasně definuje dlouhodobé, střednědobé

a krátkodobé preventivní cíle. Měla by být naplánována tak, aby těchto cílů bylo dosaženo. Školní preventivní strategie je veřejný dokument, za který zodpovídá ředitel školy a který podléhá kontrole České školní inspekce.

Mezi základní dokumenty v oblasti prevence rizikového chování dětí a školní mládeže patří tzv. Minimální preventivní program, který vychází z pokynu MŠMT č. j.: 1454/2000 – 51 zaměřeného k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže. Tento program je komplexním systémovým prvkem v realizaci preventivních aktivit na základních školách, na středních školách a speciálních školách, ve školských zařízeních pro výchovu mimo vyučování a školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivní výchovné péče. Musí být zpracován každou školou a podléhá kontrole České školní inspekce. Za jeho vytvoření,

realizaci a činnost v prevenci školy odpovídá ředitel školy. Minimální preventivní program je každoročně aktualizován, protože každý školní rok přináší nové podněty a návrhy a na základě zkušeností se mohou stanovit efektivní cesty, které vedou ke zkvalitnění vlivu na žáky. Každá škola si vytváří takový minimální preventivní program, který odpovídá konkrétním podmínkám a problémům dané školy. Měl by oslovit pedagogický sbor, pracovníky školy, měl by získat podporu rodičů a měl by být zajímavý pro děti. Minimální preventivní program vypracovává školní metodik prevence ve spolupráci s ostatními pedagogickými pracovníky. Základní přístupy v minimálním preventivním programu mohou zahrnovat : (www.poradenskecentrum.cz) aktivity v poskytování informací v rámci vzdělávacího procesu (téma zdraví, zdravý životní styl, sociálně patologické jevy,..), programy „Škola podporující zdraví“, smysluplná nabídka volnočasových aktivit (ve školách i v mimoškolní činnosti), programy sociálního učení (skupinové formy práce vedoucí ke kvalitě mezilidských vztahů), poradenské činnosti a) ve školách, b) ve spolupráci se speciálními zařízeními

Na www.poradenskecentrum.cz jsou uvedeny postupné kroky na vypracování minimálního preventivního programu.

Minimální preventivní program (postupné kroky pro jeho vypracování)

1. CO CHCEME

- stanovení cílů pro příslušné období

2. PROČ

- zdůvodnění našeho záměru; reagujeme na hodnocení předcházejícího období a výskyt současných problémů na škole

3. KDE JSME TEĎ

- co nás těší - co se nám daří
- co nás trápí

4. CO NABÍZÍME

- kdo
- práce učitelů ve výuce
- práce třídních učitelů
- práce výchovného poradce
- s kým
- vstup organizací zabývajících se primární prevencí v oblasti soc. pat. jevů
- odborníci
- volnočasové aktivity
- komu - stanovení cílové skupiny pro preventivní programy
- jak - jakými formami a metodami práce
- kdy - časový harmonogram programů a akcí
- kde - ve školním prostředí
- mimo školu
- v komunitě
- za kolik
- finanční náročnost programu
- s využitím možnosti účasti v projektovém řízení

JAK TO DOPADLO

- průběžné vyhodnocení jednotlivých akcí a činnosti
- závěrečná zpráva a hodnocení MPP

CO DÁL

- stanovení cílů pro další období = co chceme

Nutnou součástí MPP je jeho evaluace -vyhodnocení

Důležité je, aby se v realizaci efektivních programů pokračovalo dlouhodobě .

Program proti šikanování je součástí MPP, pokud již není obsažen ve ŠPS. Jedná se o program, který obsahuje krizový plán při řešení šikanování, tzn. postupy při řešení v počátečním a pokročilém stadiu šikany vlastními silami školy či s pomocí odborníků. Obsahuje také preventivní aktivity zaměřené proti vzniku šikanování, což v praxi

znamená, že každý předmětový učitel zakomponuje téma šikany do výuky svého předmětu. Program zahrnuje i vzdělávání pedagogů v problematice šikany.

Do jednotlivých předmětů učitelé zahrnují nejen to co mají probírat, ale také prvky ze sociálně patologických jevů na které je zaměřen minimální preventivní program.

6.4. Školní metodik prevence

Postavení školního metodika prevence vymezuje zákon č. 561/2004 Sb., ze dne 24. září 2004, o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání /Školský zákon/

Školní metodik prevence, vedle výchovného poradce, případně školního psychologa, zodpovídá v prostředí základní školy za oblast činnosti prevence rizikového chování dětí a mládeže na základní škole a současně se podílí na řešení jednotlivých deliktů. Je-li o to požádán, poskytuje poradenské služby žákům a jejich zákonným zástupcům. Školní metodik prevence sehrává hlavní roli v systému prevence.

Prevence může být i specifická a nespecifická. Specifická se týká jednotlivých sociálních deviací (např. prevence šikany, kriminality, drogové závislosti). Nespecifická se týká celkového formování osobnosti. Hlavní roli v ní hraje rodina.

Kompetence školního metodika prevence jsou uvedeny v příloze č. 3 „Standardní činnosti školního metodika prevence“, vyhlášky č. 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních. Činnost školního metodika prevence zahrnuje metodické a koordinační činnosti, informační činnosti a poradenské činnosti. Uvedená vyhláška č.72/2005 je vymezuje následovně:

Standardní činnosti školního metodika prevence

Metodické a koordinační činnosti

- 1) Koordinace tvorby a kontrola realizace preventivního programu školy.
- 2) Koordinace a participace na realizaci aktivit školy zaměřených na prevenci záškoláctví, závislostí, násilí, vandalismu, sexuálního zneužívání, zneužívání sektami, prekriminálního a kriminálního chování, rizikových projevů sebepoškozování a dalších sociálně patologických jevů.

- 3) Metodické vedení činnosti pedagogických pracovníků školy v oblasti prevence sociálně patologických jevů (vyhledávání problémových projevů chování, preventivní práce s třídními kolektivy apod.).
- 4) Koordinace vzdělávání pedagogických pracovníků školy v oblasti prevence sociálně patologických jevů.
- 5) Koordinace přípravy a realizace aktivit zaměřených na zapojování multikulturních prvků do vzdělávacího procesu a na integraci žáků/cizinců; prioritou v rámci tohoto procesu je prevence rasismu, xenofobie a dalších jevů.

- 6) Koordinace spolupráce školy s orgány státní správy a samosprávy, které mají v kompetenci problematiku prevence sociálně patologických jevů, s metodikem preventivních aktivit v poradně a s odbornými pracovišti (poradenskými, terapeutickými, preventivními, krizovými, a dalšími zařízeními a institucemi), které působí v oblasti prevence sociálně patologických jevů.
- 7) Kontaktování odpovídajícího odborného pracoviště a participace na intervenci a následné péči v případě akutního výskytu sociálně patologických jevů.
- 8) Shromažďování odborných zpráv a informací o žácích v poradenské péči specializovaných poradenských zařízení v rámci prevence sociálně patologických jevů v souladu s předpisy o ochraně osobních údajů.
- 9) Vedení písemných záznamů umožňujících doložit rozsah a obsah činnosti školního metodika prevence, navržená a realizovaná opatření.

Informační činnosti

- 1) Zajišťování a předávání odborných informací o problematice sociálně patologických jevů, o nabídkách programů a projektů, o metodách a formách specifické primární prevence pedagogickým pracovníkům školy.
- 2) Prezentace výsledků preventivní práce školy, získávání nových odborných informací a zkušeností.
- 3) Vedení a průběžné aktualizování databáze spolupracovníků školy pro oblast prevence sociálně patologických jevů (orgány státní správy a samosprávy, střediska výchovné péče, poradny, zdravotnická zařízení, Policie ČR, orgány sociální péče, nestátní organizace působící v oblasti prevence, centra krizové intervence a další zařízení, instituce i jednotliví odborníci).

Poradenské činnosti

1) Vyhledávání a orientační šetření žáků s rizikem či projevy sociálně patologického chování; poskytování poradenských služeb těmto žákům a jejich zákonným zástupcům, případně zajišťování péče odpovídajícího odborného pracoviště (ve spolupráci s třídními učiteli).

2) Spolupráce s třídními učiteli při zachycování varovných signálů spojených s možností rozvoje sociálně patologických jevů u jednotlivých žáků a tříd a participace na sledování úrovně rizikových faktorů, které jsou významné pro rozvoj sociálně patologických jevů ve škole.

3) Příprava podmínek pro integraci žáků se specifickými poruchami chování ve škole a koordinace poskytování poradenských a preventivních služeb těmto žákům školou a specializovanými školskými zařízeními.

Uvedené vymezení zdůrazňuje kompetenční a metodickou stránku činnosti školního metodika prevence.

Činnost, úkoly, formy činnosti školního metodika prevence vymezuje také metodický pokyn MŠMT č.j. 14514/2000-51 k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže. V článku IV. je působnost a činnost školního metodika prevence charakterizována následovně:

Školní metodik prevence

- koordinuje přípravu Minimálního preventivního programu a jeho zavádění ve škole nebo školském zařízení, podle aktuálních potřeb a podmínek program inovuje, podílí se na jeho realizaci a vyhodnocuje jeho účinnost,
- odborně a metodicky pomáhá především učitelům odpovídajících výchovně vzdělávacích předmětů, ve kterých je možné vhodnou formou zavádět do výuky etickou a právní výchovu, výchovu ke zdravému životnímu stylu aj. oblasti preventivní výchovy,
- poskytuje učitelům a ostatním pracovníkům školy nebo školského zařízení odborné informace z oblasti prevence, pravidelně je informuje o vhodných preventivních aktivitách pořádaných jinými odbornými zařízeními,
- navrhuje vhodné odborné a metodické materiály aj. pomůcky pro realizaci minimálního preventivního programu a navazujících preventivních aktivit školy nebo zařízení,
- sleduje ve spolupráci s dalšími pracovníky školy nebo školského zařízení rizika

vzniku a projevy sociálně patologických jevů a navrhuje cílená opatření k včasnému odhalování těchto rizik a k řešení vzniklých problémů, informuje pracovníky školy nebo školského zařízení o způsobech řešení krizových situací v případech výskytu sociálně patologických jevů ve škole nebo školském zařízení,

- uplatňuje ve své činnosti především metody, které mají ověřenou účelnost a lze u nich měřit efektivitu,
- spolupracuje především s okresním metodikem preventivních aktivit, popř. krajským školským koordinátorem prevence, účastní se pravidelných porad organizovaných těmito pracovníky a zajišťuje přenos zásadních informací z jejich obsahu,
- spolupracuje na základě pověření ředitele školy nebo školského zařízení se školskými a dalšími krizovými, poradenskými a preventivními zařízeními, se zařízeními realizujícími vzdělávání v prevenci a s institucemi zajišťujícími sociálně právní ochranu dětí a mládeže, zajišťuje informovanost žáků školy, jejich zákonných zástupců a pracovníků školy
- zpracovává podklady pro informaci o minimálním preventivním programu školy nebo školského zařízení pro okresního metodika prevence, popř. krajského školského koordinátora prevence.

Výše uvedený metodický pokyn MŠMT pojímá řešení problematiky rizikového chování komplexně a systémově. Řešení nevidí pouze v kompetencích základní školy, ale v komplexním přístupu všech zainteresovaných orgánů vzdělávací soustavy, ve spolupráci s orgány státní správy a samosprávy. Metodický pokyn také vymezuje obsah základních dokumentů, jenž se na jednotlivých úrovních v oblasti prevence rizikového chování zpracovávají.

Pozice školního metodika prevence se vyčlenila z funkce výchovného poradce. Školní metodik prevence má vykonávat tři základní činnosti. V první řadě metodickou a koordinační činnost, která obsahuje především tvorbu preventivních programů, resp. minimálního preventivního programu, který je základním nástrojem prevence na školách. Zaměřuje se přímo na vytýčené oblasti rizikového chování (záškoláctví, násilí, vandalismus, zneužívání, delikvence, závislosti, problémy multikulturního soužití ve společnosti atp.). V této problematice vzdělává další pedagogické pracovníky nebo vzdělávání alespoň organizuje. Další úkolem je informační činnost – školní metodik prevence předává informace o primární prevenci pedagogickým pracovníkům a výsledky prezentuje. Vytváří si databázi spolupracovníků školy v rámci prevence

rizikového chování (poradny, zdravotnická zařízení, Policie ČR, sociální péče..). V neposlední řadě se věnuje poradenské činnosti, která spočívá především ve vyhledávání žáků s rizikem či projevy rizikového chování, v pomoci třídním učitelům při jejich odhalování, řešení a integraci s těmito poruchami. Stejně jako u výchovného poradce se jedná o vybraného učitele, který musí absolvovat odpovídající akreditované vzdělávání. Ačkoliv se jeví vyčlenění funkce školního metodika prevence jako velmi důležitý a pozitivní krok ve vztahu k prevenci rizikového chování ve škole, poznatky z praxe odhalují několik zásadních nedostatků. Základním problémem je nedostatečný prostor školních metodiků prevence pro realizaci preventivních činností. Nemá-li pověřený učitel úlevu ve výukové povinnosti, buďto prevenci vykonává v omezené, neodpovídající míře v době svého volna nebo plní určité formální kroky, které škola vykáže inspekci.

(Vyhláška MŠMT č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských zařízeních.)

7. Dotazníkové šetření

Kdo chce léčit skupinu nemocnou šikanováním, musí v první řadě nahlédnout do jejího skrytého života. Snaha naslepo změnit porušené vztahy mezi členy vážně ohrožuje zdraví obětí a je odborně nepřijatelná. Pro léčbu celé skupiny musíme znát kromě vnějšího obrazu i skupinovou dynamiku šikanování. To znamená, že se potřebujeme zorientovat v systému sil a vztahů. Do vztahů ve skupině lze proniknout dvojím způsobem: prostřednictvím diagnostiky dynamické nebo diagnostiky testové.

Dynamická diagnostika se odehrává v přirozeném běhu školního života a je samozřejmou součástí komunitního modelu práce se třídou. Používají se různé druhy technik:

- práce s osobním teritoriem
- arteterapie zaměřená na orientaci ve vztazích ve skupině
- pohybové testy osobnosti
- řešení morálních dilemat, modelových a zátěžových situací
- pozorování vytváření kruhu ve třídě, se zaměřením na neverbální projevy dětí

7.1. Testová diagnostika

1.SO-RA-D- Sociometricko-ratingový test

Obecným cílem metody je sonda do struktury mezi osobních vztahů ve třídě, zvláště zjišťování pozic z hlediska vlivu a oblíbenosti (Hrabal, 1976). Naplnění tohoto cíle je geniálně jednoduché. Každý žák ohodnotí své spolužáky ve třídě ze dvou hledisek:

- a.) Za jak vlivné považuješ své jednotlivé spolužáky
- b.) Jak jsou ti sympatičtí?

Udělá to prostřednictvím pětibodové škály. Znamka 1 označuje největší míru vlivu a oblíbenosti a naopak známka 5 míru nejmenší. Takto lze získat kompletní mapu vztahů mezi žáky. Podmínkou je že, se všichni mezi sebou znají a skupina je malá

2.DSSR-dotazník specifických sociálních rolí

SO-RA-D má přes všechny svoje výhody jedno slabší místo. Neukáže nám zřetelněji, jak se jednotliví žáci vztahují k šikanování a vůbec k násilí.

Z tohoto důvodu byl vytvořen jako doplnění Hrabalovy metody dotazník specifických sociálních rolí (Kolář, 1989). V podstatě jde o metodu „Hádej, kdo to je“ (Guess who), ve které žáci odpovídají na otázky tohoto druhu: Kdo se umí ze spolužáků nejlépe prát? Koho považuješ za nejchytřejšího? Komu to myslí a má dobré nápady? S kým je největší legrace? Kdo je odvážný a nebojí se? Kdo nejvíce žaluje?

Na základě toho lze zjistit:

- 1.Kdo šikanuje
- 2.Jaké úlohy mají žáci při šikaně
3. Jsou ve skupině silné osobnosti, které by mohly šikanu zastavit
- 4.Které normy ve skupině převažují
5. Jak vypadá postoj žáků k šikaně

My, tedy naše škola, používáme dotazník podobný dotazníku z projektu Socrates Comenius

Samotný dotazník se skládá ze tří částí: drogy, násilí, šikana. Pro náš účel použijeme jen část, která se týká šikany. Dotazník není nijak obtížný:

1. Cítíš se ve škole bezpečně?	ANO	NE
2. Cítíš se ve třídě bezpečně?	ANO	NE
3. Byl(a) jsi svědkem toho, že bylo ubližováno tvému spolužákovi jiným žákem školy	ANO	NE
4. Stalo se to víckrát?	ANO	NE
5. Ublížoval (ubližuje) někdo ze školy tobě?	ANO	NE
6. Stalo se to víckrát?	ANO	NE
7. Víš kam se můžeš obrátit o pomoc či radu v případě šikany?	ANO	NE
8. Jak často jsi se setkal se šikanou vůči sobě?	ANO	NE
9. Jak ti ubližují? (vyber)
ignorování, posměch, pomluvy, ponižování, nadávky, fackování, kopání, rány pěstí, jinak		
10. Kde jsi se setkal se šikanou?
ve třídě, na toaletách, v šatně, v tělocvičně, na tréninku, cestou do a ze školy, jinde		

7.2. Výsledky dotazníkového šetření

1. Cítíš se ve škole bezpečně?	ANO	NE
	95,2%	4,8%
2. Cítíš se ve třídě bezpečně?	ANO	NE
	96,4%	3,6%
3. Byl(a) jsi svědkem toho, že bylo ubližováno tvému spolužákovi jiným žákem školy	ANO	NE

	1,8%	98,2%
4. Stalo se to víckrát?	ANO	NE
	0,5%	99,5%
5. Ubližoval (ubližuje) někdo ze školy tobě?	ANO	NE
	2,1%	97,9%
6. Stalo se to víckrát?	ANO	NE
	1,2%	98,8%
7. Viš kam se můžeš obrátit o pomoc či radu v případě šikany?	ANO	NE
	99%	1%
8. Jak často jsi se setkal se šikanou vůči sobě?	ANO	NE
	1,6%	98,4%

8. Jak ti ubližují? (vyber)

- ignorování,
- posměch, x
- pomluvy, x
- ponižování,
- nadávký, x
- fackování,
- kopání,
- rány pěstí,
- jinak

10. Kde jsi se setkal se šikanou?

- ve třídě,
- na toaletách, x
- v šatně,
- v tělocvičně,
- na tréninku,
- cestou do a ze školy, x
- jinde

Výsledky naší školy jsou v oblasti šikanování velmi dobré. Příčinou snad je, že celý kolektiv pedagogů prošel proškolením minimalizace šikany a šlape jako dobře namazaný hodinový stroj. Každý ví, kde je jeho místo a ví, co má dělat. V každé třídě probíhá práce podle programu, který Kolář označuje ZIP.

Kromě uvedeného programu, který se týká naší školy, jsem pro svou bakalářskou práci provedl rozsáhlou sondu o znalosti šikany a kyberšikany mezi dětmi. Ptal jsem se jen tak na ulici a v různých městech a různě starých dětí: Co je to šikana a co je to kyberšikana.

Výsledky mne příjemně překvapily. Ze sedmiset tázaných dětí mělo pojem o šikaně 92% dětí. U kyberšikany to bylo 88% tázaných.

Místo závěru

V tomto článku je zahrnuto kompletní doporučení jak pro ředitele škol a školských zařízení, ale také pro pedagogické pracovníky.

Doporučení pro ředitele školských zařízení.

- **Princip otevřenosti** – ke konkrétním případům šikany otevřeně hovořit, informovat o úspěšnosti řešení své okolí
- **Princip spolupráce** – do řešení závažnějších případů šikany zapojit kompetentní instituce (OSPOD, PČR, MP, PPP, SEC, psycholog, speciální pedagog).
- **Princip odbornosti** – šikanu musí řešit kompetentní osoba. Šikanou v daném zařízení by se měl zabývat jeden pracovník, především pedagog, který je v řešení šikany úspěšný.
- **Princip komplexnosti** – i přestože je na škole pracovník pověřený řešením šikany, celý pedagogický sbor je povinen spolupracovat na řešení případů šikany a být o všech případech informován

- **Princip zákonnosti** – pedagogové si musí být vědomi, že šikana je protizákonné jednání a její vědomé přehlížení je také v rozporu se zákonem a pedagogickými principy
- **Princip osvěty** – informovanost rodičů a veřejnosti o prevenci šikany a prezentace školy jako instituce řešící problémy.
- **Princip objektivnosti** – pedagog nesmí nabýt dojmu, že za výskyt šikany v jeho třídě nebo skupině je na něj nahlíženo jako na špatného pedagoga. V takovémto případě bude pedagog projevy šikany záměrně zatajovat.

Doporučení pro pedagogy

- **Princip komplexnosti** – maximální důraz klást i na práci s agresorem
- **Princip důslednosti** – vyřešení maximálního počtu případů šikany a práce s obětí i po vyřešení případu šikany
- **Princip zvýšení sebevědomí** – i když odborníci varují před konfrontací oběti s agresorem, je velice účinné konfrontovat oběť s agresorem. Přístup musí být odborný, připravený. Agresor musí získat pocit, že oběť se již nebojí a u oběti je nutné touto metodou zvýšit sebevědomí.
- **Princip praktických zkušeností** – je nutné, aby se pedagog zabýval nejen teorií šikany, ale učil se i praktickým dovednostem v této oblasti. (modelové situace s odborníky, praktická řešení šikany pod dohledem odborníka)
- **Princip kolejality** – je nutné posilovat kolegiální chování a vzájemná pomoc mezi pedagogy. Zde je také nutné, aby se pedagog uměl svěřit se svými problémy
- **Princip odpovědnosti** – je nutné, aby si pedagogové uvědomovali poslání svého povolání a své jednání zaměřovali vždy ku prospěchu dítěte a jeho dalšímu zdravému vývoji.
- **Princip důslednosti** – vyřešení maximálního počtu případů šikany a práce s obětí i po vyřešení případu šikany

Já bych si nedovolil ředitelům a učitelům nic doporučovat. Uvedená slova však napsal významný speciální pedagog, etoped a nyní ředitel ústavu pro mládež PhDr. Sáva Arabadžiev, který má v této oblasti dlouholetou praxi. (<http://sikana.i-extra.net/zpusoby-reseni-sikany>)

Anotace

V bakalářské práci se snažím analyzovat problematiku šikany dětí na základních školách. V teoretické části práce se pokouším ukázat podmínky vhodné pro vznik šikany a její vývoj na základě skupinové dynamiky. Dále pak popisuji specifika šikanování ve školním prostředí, složitost odhalování a léčení následků šikany. V další části se zmiňuji o vzniku a významu školního metodika prevence, o důležitosti jeho práce. Rovněž se snažím naznačit a ukázat možnou prevenci, jako základního prostředku pro boj se šikanou. V praktické části se snažím ukázat důležitost dotazníkového šetření a o nutnosti vlastního sebehodnocení.

Annotation

I want to analyze the issues of children bullying at elementary schools in this bachelor thesis. In the theoretical part I concentrate on the conditions which are convenient for the bullying formation and its development based on the group dynamics. Furthermore, I describe the characteristics of bullying in the school environment, the difficulties to reveal it and the treatment of the bullying consequences. I mention the formation and the development of the prevention school methodologist and the importance of his work. Besides I want to suggest and show the possible prevention as the means of the fight against the bullying. I deal with the importance of the questionnaire research and the need of self evaluation.

Klíčová slova:

Agrese, agresor, oběť, šikana, šikanování, školní metodik prevence, prevence

Keywords :

Aggression, aggressor, victim, bullying, school prevention methodologist, prevention

Resumé

Tématem mé bakalářské práce je šikana jako sociálně patologický jev. Ve své práci jsem se zaměřil na možnosti její prevence a na spolupráci škol s institucemi, které se problematikou šikany zabývají.

Úvodní kapitola je věnována agresi a šikaně, vymezením základních pojmů, příčinám a podmínkám vzniku agrese, šikany a aktérům šikanování.

Ve druhé kapitole jsou zařazeny typy a druhy šikany. Patří sem Fieldové pohled a její typy šikany a pro srovnání Kolářovy druhy šikany a přechod z jedné části do druhé.

Ve třetí kapitole se zabývám vývojem šikany, jejími následky, přímými a nepřímými projevy. Do této kapitoly jsem také zařadil tzv. zvláštní druhy šikany, tj. šikana dívek, homofobní šikana a kyberšikana..

Čtvrtá kapitola pojednává o protagonistech šikany, tj. agresor, oběť, jejich rodiče, mlčící většina, škola, učitelé a ostatní. (celá společnost)

Do páté kapitoly patří vyšetřování šikany a její následky.

Předposlední kapitola je zaměřena na prevenci. Musíme pojednat o školním metodikovi prevence a o jeho práci. Musíme se zmínit o tom, co je to minimální preventivní program. Do této kapitoly jsem také zařadil různé preventivní programy, například minimalizaci šikany.

Poslední kapitola patří praktické části bakalářské práce. Zaměřil jsem se na význam dotazníkových šetření.

Resumé

The bullying seen as the social pathological problem is the main topic of my bachelor thesis. I concentrated on the possibilities of its prevention and the cooperation between schools and institutions which deal with the issue of bullying.

The introductory chapter is dedicated to the aggression and bullying defining the basic notions, its reasons and the conditions influencing the aggression and bullying development and the bullying participants.

The second chapter involves the types and sorts of bullying. Field's point of view and her types of bullying belong here which are compared to Kolař's sorts of bullying and the variation among the individual sorts.

The third chapter follows the development of bullying, its consequences and its direct and indirect influence. This chapter also includes the so called specific sorts of bullying i.e. the bullying of girls, homophobic bullying and cyber-bullying.

The fourth chapter deals with the bullying participants, i.e. the aggressor, the victim, their parents, the silent majority, school, teachers and others (the whole society).

The fifth chapter includes the bullying investigation and its consequences.

The penultimate chapter focuses on the prevention. We have to deal with the school prevention methodologist and his work. We have to mention the minimal preventive program. I also included various preventive programs into this chapter, such as the minimization of bullying.

The last chapter belongs to the practical part of the bachelor thesis. I concentrated on the importance of the questionnaire research.

Seznam použité literatury

1. Zákony, vyhlášky, doporučení

1. Školský zákon č. 561/ 2004 Sbírky
2. Vyhláška č. 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách
3. Metodický pokyn MŠMT k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízeních č.j. 24246/2008-6
4. Metodický pokyn MŠMT k primární prevenci při řešení sociálně patologických jevů u dětí a mládeže č.j. 1454/2000-51
5. Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních č.j. 21291/2010-28
6. Strategie prevence rizikových projevů MŠMT 2009-2012

2. Literatura

1. Bendl, S. Prevence a řešení šikany ve škole. Praha: ISV, 2003, ISBN 80-86642-08-9
2. Fieldová,E.M. Jak se bránit šikaně. 1.vyd. Praha: Ikar, 2009, 312s. ISBN 978-80-249-1176-2.
3. Hartl,P. Hartlová,H. Psychologický slovník. 1.vyd. Praha: Portál, 2004, 776s. ISBN 80-7178-303-X
4. Jeřábková,S. Učíme se zvládat vlastní agresivitu. 1.vyd. Praha: Projekt Odyssea, 2007, ISBN 978-80-87145-09-8.
5. Kavalír,A. Rottová,N. Kyberšikana a její prevence. 1.vyd. Statutární město Plzeň: 2009, 102s. ISBN 978-80-86961-78-1
6. Klimeš,L. Slovník cizích slov. 1.vyd. Praha: SPN, 1981, 816s.
7. Kolář,M. Skrytý svět šikanování ve školách. 1.vyd. Praha: Portál, 1997, 2000, 128s. ISBN 80-7178 -123-1
8. Kolář,M. Bolest šikanování. 1.vyd. Praha: Portál, 2001, 2005, 256s. ISBN 80-7178-513-X
9. Kolář,M. Nová cesta k léčbě šikany. 1.vyd. Praha: Portál, 2011, 336s. ISBN 978-80-7367-871-5
10. Lovasová,L. Šikana. 1. vyd. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006, 27s. ISBN 80-86991-65-2

11. Novák,T. Capponi,V. Sám proti agresii. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1996, ISBN 80-7169-253-0.
12. Petráčková,V. Kraus,J. Akademický slovník cizích slov. 1. vyd. Praha: Academia. 1995,2000, 834s. ISBN 80-200-0607-9
13. Říčan, P. Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí. 1.vyd. Praha: Portál, 1995. 95s. ISBN 80-7178-049-9
14. Říčan,P. Janošová,P. Jak na šikanu. 1.vyd.Praha: Grada Publishing, 2010, 160s. ISBN 978-80-247-2991-6
15. Švec,J. Jeřábková,S. Jak zlepšit vztahy v naší třídě. 1. vyd. Praha: Projekt Odyssea, 2007 , 79s. ISBN 978-80-87145-27-2
16. Vágnerová, Kateřina. Minimalizace šikany: praktické rady pro rodiče. 1.vyd. Praha: Portál, 2009, 152s. ISBN 978-80-7367-611-7
17. Vágnerová, Marie. Základy psychologie. 1.vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2005, 356s. ISBN 80-246-0841-3
18. Vykopalová,H. Sociálně patologické jevy v současné společnosti. 1.vyd. Olomouc: UP v Olomouci 2002,ISBN 80-244-0337-4

Internetové adresy

1. <http://cms.e-bezpeci.cz/content/view/14/39/lang,czech/>
2. <http://cs.wikipedia.org/wiki/kyber/c5/alikana3>.
3. www.fod.cz/tyrani.htm
4. www.komondor.cz/psychologie/dok/definice.ppt
5. www.odrogach.cz/skola/sikana-a-nasili:/myty-o-sikane
6. www.poradenske-centrum.cz
7. www.prevence-praha.cz/agrese-a-sikana?start=7
8. www.referaty10.com
9. <http://sikana.i-extra.net/zpusoby-reseni-sikany/more-35>
10. www.sikana.cz/metoda.html
11. www.vakobobri.cz/c107-files/public/domc-nasil-doc

